

**Тема: «ВПЛИВ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА
ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЯ» ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Грунтковська О., студентка групи БПд-2

ЗМІСТ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЯ» ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1.Сімейні взаємостосунки як основний виховний потенціал у розвитку 9 ідентичності дитини	
1.2.Стилі батьківського виховання та їх вплив на особистість дитини	12
1.3.Психологічні особливості молодшого шкільного віку	17
1.4. Особливості формування «Я-концепція» дітей молодшого шкільного віку.	21
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ Я- КОНЦЕПЦІЇ	
2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження	26
2.2.Результати за психодіагностичними методиками їх аналіз та інтерпретація	30
Висновки до другого розділу	40
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО	

ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Психологічний тренінг «Стилі батьківського виховання та їх вплив на формування концепції молодшого школяра»	42
3.2. Аналіз ефективності тренінгу	45
3.3. Практичні рекомендації школярам щодо саморозвитку	48
Висновки до третього розділу	50
РОЗДІЛ IV. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	
4.1. Охорона праці	51
4.2. Безпека в надзвичайних ситуаціях	54
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найважливіший інститут виховання дитини є сім'я. В колі сім'ї дитина проводить більшу кількість часу. За своїм впливом на особистість жодна система виховання не може бути зіставлена з сім'єю за силою та тривалістю впливу, оскільки саме в ній формуються процеси, що спрямовані на розвиток особистості дитини. Ступінь впливу сім'ї на розвиток дитини залежить від багатьох факторів: віку, темпераменту, вподобань, інтересів, менталітету, відносин батьків і дитини та від стилю виховання.

Під стилем виховання ми розуміємо спосіб взаємовідносин у сім'ї, комплекс прийомів та методів впливу на дитину, якими користуються батьки, що характеризується рівнем опіки, піклування, контролю, характером впливу на поведінку дитини, якістю психоемоційних контактів між дітьми та дорослими, заборонами та інше. Існує велика кількість класифікацій стилів сімейного виховання.

Стиль батьківського виховання –багатоаспектна категорія, що має мінливу природу та умовний характер, та самопочаткове формування Я-концепції дитини відбувається у просторі сім'ї, і розглядатися як результат засвоєння дитиною певних відносин до нього батьків. Ще в роботах Е. Еріксона стержнем концепції розвитку особистості виступає «почуття Я» або ідентичність. Найважливішим засобом виробітку «почуття Я» є батьківська турбота і любов.

В сучасному світі при відкритті нових перспектив розвитку, безмежних можливостях особливості та її здатності вдосконалюватися важливим завданнями є розвиток самосвідомості кожної дитини, розкриття її індивідуальних можливостей та творчих здібностей, допомога у пізнанні себе, самовизначенні та самореалізації, втілення яких неможливе без виховання позитивної Я-концепції особистості. У психологічній та педагогічній літературі Я-концепція визначається як відносно стійка та динамічна система знань,

суджень та уявлень молодших школярів про себе, що поєднується з емоційно-ціннісним ставленням до себе та вольовими зусиллями, і виявляються у відповідних моральних вчинках і поведінці

«Я-концепції», як сукупність уявлень про себе, включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, природних властивостей, що формуються в процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Молодший шкільний вік один з самих ранніх і відповідальних в плані розвитку і формування «Я-концепції», оскільки для молодшого школяра характерна тенденція до розвитку і розширення сфери «Я». Саме в цьому віці з поява таких новоутворень, як рефлексія та самоконтроль приводять до того, що молодший школяр міняє погляд на навколишній світ, виробляє свої власні погляди, власну думку, уявлення про цінності. Рефлексія виникає мірою розвитку здатності дитини усвідомлювати себе як суб'єкта власних дій. Сенситивним періодом рефлексії є молодший шкільний вік. Також у молодшому шкільному віці розвиваються такі важливі частини та механізми самосвідомості – самооцінка, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція, ідентифікація, які виступають основою для становлення рефлексії та відповідно і Я-концепції дітей. Рівень когнітивного та рефлексивного розвитку, формування «внутрішнього плану дій» дозволяє дитині будувати свою поведінку, діяльність та будувати стосунки з оточуючими вже на основі власного вибору, а не тільки через зовнішні фактори.

В дітей молодшого шкільного віку помітно підвищується загальна психологічна сприйнятливність до виховних впливів, що допомагає розширенню зони найближчого морального розвитку. Завдяки потребі звертатися до власного внутрішнього світу, підвищується рівень його усвідомлення і дієвість регулюючої функції. Відтак, відповідальні наміри набувають все більшої питомої ваги в поведінці і діяльності школярів. Саме тому, важливо приділити увагу стилю батьківського виховання та його впливу на формування Я-концепції молодшого школяра.

Мета. Довести наявність впливу стилю батьківського виховання на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження.

1) Здійснити теоретичний аналіз поняття стилів батьківського виховання та його вплив на формування Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

2) Визначити методичну базу дослідження.

3) Провести емпіричні експерименти, що до виявлення впливу стилю виховання батьківського виховання на Я-концепцію школяра.

4) Розробити та впровадити програму роботи по коригуванню стилів батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження. Психологічні особливості сімейного виховання

Предмет дослідження. Стилі батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань застосовувалися такі методи: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація, порівняння, класифікація); емпіричні опитування, тестування, спостереження; кількісний і якісний аналіз результатів дослідження. Для розв'язання другого та третього завдання були використані стандартизовані психологічні методики: методика Р. Бернса і С. Коуфмана "Кінетичний малюнок сім'ї"; методика «Який Я?» Г. Н. Осипової; опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна; методика P.A.R.I.E. Шеффера і Р. Белла.

Експериментальна база. Дослідження здійснене в загальноосвітньому навчальному закладі Ліцею імені Героя України Миколи Паньківав с. Солонка, Львівської області. Учасниками даного дослідження стали 50 дітей 2-3 класів, з них: 27 дівчат і 23 хлопця у віці 7-9 років, а також їх батьки. Практичне значення дослідження полягає в можливості створення, організації, та впровадження тренінгової роботи з корекції стилів батьківського виховання

та формуванню самооцінки дітей молодшого шкільного віку.

Теоретична та методологічна основа дослідження. Екзистенційний і гуманістичний підходи, соціальний біхевіоризм.

Наукова новизна. Отримані результати поглиблюють уявлення про особливості розвитку самооцінки та формуванню Я-концепції дітей молодшого шкільного віку; розкрито особливості стилю батьківського виховання, розроблено обґрунтовану програму психологічної корекції, щодо стилів батьківського виховання та складені практичні рекомендації для підвищення самооцінки в дітей молодшого шкільного віку.

Теоретична значущість дослідження. Систематизовано та узагальнено розуміння сімейного виховання, стилів батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції та підвищення самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення. Проведено емпіричне дослідження стилів сімейного виховання та його вплив на формування Я-концепції дітей молодшого віку; виявлено позитивні зв'язки між даними показниками; розроблено програму підвищення виховного потенціалу батьків. Основні положення дипломної роботи та результати експериментального дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів та класних керівників з метою підвищення самооцінки та формування Я-концепції молодших школярів.

Апробація. Основні ідеї та результати дослідження були вміщені в збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, діджиталізація та інновації» 23-24 листопада 2022 року ТЕРНОПІЛЬ - 2022

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 69 найменувань, додатків на сторінках. Основний зміст роботи викладений на 63 сторінках і містить 3 таблиці, 5 рисунків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінки.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сімейні взаємостосунки як основний виховний потенціал у розвитку ідентичності дитини

Сім'я вважається першим і найважливішим соціальним інститутом, місцем духовного розвитку, первинної соціалізації, формування нової, цілісної особистості. Яке виховання отримає дитина, залежить від особливостей типу сім'ї, її характеру, функціонування та особистих якостей батьків. Обраний батьками стиль виховання особливо впливає на формування особистості маленької людини. Саме сім'я виступає об'єднуючою ланкою між дитиною та суспільством, саме вона формує мікрокультуру, спосіб життя, основоположними елементами якого є цінності та елементи культури суспільства.

Аналізуючи сучасну українську сім'ю, досить часто вона не має можливості повною мірою реалізувати свій виховний потенціал. Це пов'язано не тільки з особливостями соціального виховання, але в більшості випадків і з негативними змінами в самій сім'ї. Зокрема, такими факторами змін можуть бути: конфлікти у стосунках між батьками, низький рівень інтеграції між усіма членами сім'ї, порушення емоційних зв'язків між дитиною та батьками. Такі чинники призводять до порушень і деформацій у розвитку та формуванні особистості дитини, внаслідок неприйняття або неправильного сприйняття дитиною норм поведінки, моральних принципів тощо.

Найбільший виховний вплив на дитину, на формування моральних норм, культури та гідності має емоційний потенціал сім'ї в поєднанні з провідними

світоглядними настановами батьків. Вчені відзначають, що на основі позитивного оцінного ставлення батьків до дітей формується емоційно-ціннісне ставлення дитини до себе, до образу свого «Я», а також формується потреба в повазі оточуючих [16]. .

Для оптимізації стилю виховання важливо, як сформовані духовні потреби дитини, зокрема в контексті поваги до дитини. Висока ефективність виховних впливів забезпечується знаннями батьків про основні психологічні особливості розвитку дитини, вікові зміни, кризи розвитку. Це проявляється в прагненні дитини відповідати моральним уявленням дорослого, зокрема в зразковій поведінці, позитивному емоційному ставленні дитини до батьків як у присутності дорослих, так і за їх відсутності.

В залежності від насиченості спілкування яке відбувається між членами сім'ї, і від того які переважають емоції позитивні чи негативні формується самопочуття дитини, а також її світосприйняття та усвідомлення сформованого образу дорослого [61]. Від того яка панує атмосфера в сім'ї, ступінь переживань членів родини, емоційні настрої, прояви любові та поваги один до одного, манера спілкування і складається психологічний клімат сім'ї як мікроколективу.

Психологічний клімат є одним із найсильніших виховних впливів на стосунки в родині. Спрямованість діяльності дитини багато в чому залежить від рівня морального становища батьків, формування її позитивного чи негативного самопочуття, характеру особистих очікувань підростаючої особистості щодо оточуючих.

Як зазначають науковці, під впливом так званого «теплого» сімейного клімату, який характеризується особистісною формою спілкування дітей із дорослими, діти виявляють високу сприйнятливості до виховних впливів дорослих [29]. Діти, які виховуються в сім'ях з таким кліматом, добре контактують з однолітками, виявляють до них доброзичливе ставлення, правильно реагують на вимоги вихователів у дошкільному чи шкільному

закладі. А у випадку, коли діти виховуються в так званих «неблагополучних» сім'ях, у поведінці дітей переважають негативні емоції, а також упереджене, в більшості випадків недоброзичливе ставлення до інших. Також такі діти схильні до емоцій, що досить часто призводить до конфліктів з оточуючими [31].

Негативним фактором, що впливає на емоційний стан дитини та її самопочуття, є негаразди у стосунках між самими батьками. Діти важко сприймають розмови дорослих і їх поведінку на свій рахунок. У дитини можуть виникнути так звані конфліктні переживання, які є результатом формування у свідомості дитини протилежного ставлення до своїх близьких.

Не менш важливим елементом виховного впливу на дитину є формування духовних потреб дитини, починаючи з самого маленького. Формування таких потреб здійснюється через вплив на емоційну сферу дитини. Звичайно, емоційно-позитивне ставлення батьків до дитини, постійне заохочення та схвалення її власної діяльності, у процесі якої максимально проявляються здібності, обов'язково призведе до підвищення рівня емоційно-ціннісного ставлення дитини по відношенню до себе. Постійна підтримка сформованого рівня самооцінки, яка сформувалася в родинному колі, в майбутньому стане однією з провідних соціальних потреб у житті дитини. У випадку, коли впливи навколишнього середовища мають негативне забарвлення, це може призвести до зниження почуття самоповаги до себе [70].

Склад сім'ї також впливає на формування особистості дитини. Дитина, у вихованні якої, крім батьків, беруть участь бабусі та дідусі, більш здатна до співчуття, більш доброзичлива, але менш самостійна і наполеглива, не має організаторських здібностей. Вплив рідних на розвиток дитини залежить від того, як вона ставиться до них і як їх оцінює. Прихильність дитини до рідних виражається в бажанні бути поруч, пограти з ними, зробити їм приємний подарунок, співпереживати відчуття батьків. Діти реалізують ці почуття в малюнках і виразах.

Отже, можна зробити висновок, що від того, які емоції дитина переживатиме в родинному колі, буде залежати образ власного «Я» в майбутньому, а також суспільна значущість дитини.

1.2. Стилїбатьківського

виховання та їх вплив на розвиток становлення особистості дитини

Стиль сімейного виховання визначається набором способів спілкування з дитиною, використанням певних прийомів або прийомів виховання, суворістю батьків, контролем і наявністю емоційної підтримки дитини. Як відомо, в кожній сім'ї існує певна система виховання, яка відрізняється одна від одної і включає цілеспрямований виховний вплив, який батьки здійснюють на дітей з метою формування у дітей певних якостей і навичок. Поняття стилю вчені визначають як спосіб взаємодії батьків і дітей, що характеризується використанням певних засобів і прийомів виховного впливу, що виражається в особливій манері вербального і невербального спілкування. Одним із напрямків в описі типології сімейного спілкування є вивчення батьківських установок і позицій по відношенню до дітей.

У науковій літературі виділяють оптимальні та субоптимальні позиції батьків. При цьому оптимальна батьківська позиція відповідає таким вимогам, як: адекватність, передбачуваність і гнучкість. Поняття адекватності батьківської позиції визначається як здатність батьків бачити і розуміти індивідуальність своєї дитини, помічати зміни в її психічному світі. Здебільшого концепція прогностичності батьківської позиції вказує на те, що поведінка батьків по відношенню до дитини має передувати формуванню нових психічних процесів і особистісних якостей дітей, а не навпаки.

У науковій літературі є спроба описати спілкування в сім'ї на основі ролей, які виконує дитина. Як відомо, ролі дітей чітко простежуються в сім'ях,

коли позиції батьків втрачають свою гнучкість і адекватність [74].

До найбільш типових ролей, відносять наступні:

–«Цап відбувайло»- це відбувається в сім'ях, коли проблеми подружжя батьків перекладаються на дитину. Дитина виступає так званим бар'єром між емоціями батьків і тією неприязню, яку вони насправді відчують один до одного;

–«Кумир сім'ї»-така роль виникає тоді, коли батьки не відчують один до одного жодних почуттів, а відсутність почуттів один до одного заповнюється перебільшеною турботою про дитину, а також перебільшеною любов'ю до неї;

– «Детектив» - існує в сім'ях, де панують дисгармонійні стосунки, у сім'ях, де постійно відбувається негативний вплив на дітей, унаслідок чого такі діти відчують у сім'ї конфліктну, напружену атмосферу [58]. При цьому діти грають роль «детектива», оскільки намагаються з'ясувати приховану суть батьківських стосунків, і в результаті приходять до переконання, що саме вони є причиною проблем батьків, і завжди відчувати почуття провини. Іноді це може призвести до суїцидальних думок, а також до розвитку різних соматичних захворювань;

-«Бейбі»-дитина, яка перебуває в такій ситуації, як правило, віддалена від батьків, її особистість витісняється за межі сімейного співтовариства, її головна роль — лише роль дитини, від якої нічого не залежить і чия думка нічого не означає. Як правило, така роль існує тоді, коли подружжя відчуває сильну близькість один до одного;

-«Рятівник сім'ї»-така собі дитяча роль підсвідомо викликає агресію, нервові зриви, спроби суїциду, з метою ніби щоб зберегти сім'ю. При цьому носієм таких симптомів виступає «ідентифікований пацієнт» - чий проблеми змушують усіх членів сім'ї об'єднувати, при цьому дитина виступає виконавцем несвідомого патологічну роль і сприяє інтеграції дисгармонійної сімейної системи, при піддається його психотравмуючому впливу;

–«Скарб»-дитина в таких сім'ях стає особистим кумиром для одного з батьків. Наявність такої ролі свідчить про конкуренцію між дорослими за увагу дитини, або про замкнутість когось із батьків, що свідчить про відсутність душевного тепла в родині. Дослідниця Т. Куликова використовує поняття «дисфункціональних коаліцій», яке вказує на те, що один із батьків утворює з дитиною стійку коаліцію проти іншого (віддаленого) [34].

–«Жахлива дитина»-здебільшого ця роль характерна для сімей, у яких формується так званий фетиш, який полягає в поганій поведінці дитини та прагненні дорослих перекласти провину за проступки дитини та її незадовільну поведінку один на одного. Адже таким чином батьки підсвідомо намагаються самоствердитися в сім'ї, проявляючи при цьому агресивне ставлення до дитини.

У психолого-педагогічних дослідженнях вчені пропонують таку класифікацію типів сім'ї:

1. Чутливі сім'ї. Відносини між батьками і дітьми начебто нормальні, але є так звана дистанція, яку ні батьки, ні діти не намагаються порушувати. У таких сім'ях діти знають своє місце і також прислухаються до батьків. У майбутньому діти виростають слухняними, ввічливими, доброзичливими, але майже не ініціативними, часто не мають власної думки, залежать від думки інших. Зовні може здатися, що відносини благополучні, але глибокі, інтимні зв'язки можуть бути розірвані [5].

2. Сім'ї, які поважають дітей. У таких сім'ях дітей люблять і поважають. При цьому батьки знають, чим дитина цікавиться, що її хвилює, враховують її думку та почуття, а також намагаються тактовно допомогти. Вчені вважають, що такі сім'ї є найбільш благополучними для виховання. Діти в таких сім'ях ростуть щасливими, ініціативними, самостійними, дружними. Стосунки між батьками та дітьми будуються на потребі постійного спілкування та відкритості.

3. Ворогуючі сім'ї. У таких сім'ях до дітей проявляють неповагу,

недовіру, нерідко й тілесні покарання. Діти ростуть замкнутими, непривітними, часто погано ставляться до батьків, не знаходять спільної мови з однолітками, не люблять дитячий садок, школу, можуть втекти з сім'ї. У дітей, які виховуються в таких сім'ях, з'являються захоплення, які можуть заважати навчанню, а в деяких випадках і аморальним вчинкам. У таких ситуаціях важливо, щоб батьки прагнули зрозуміти мотиви поведінки дітей, виявляли повагу до їхніх аргументів, а не просто засуджували.

4. Матеріально-орієнтовані сім'ї. Змалку дітей привчають прагматично дивитися на життя, у всьому бачити певну користь. Їх змушують добре вчитися з єдиною метою – вступити до вищого навчального закладу, щоб у майбутньому отримати хорошу роботу та заробіток. Основна увага тут приділяється матеріальному благополуччю, подарункам, увазі, яка вимірюється грошима. Духовний світ таких батьків і дітей збіднюється. При цьому в більшості випадків не враховуються інтереси та бажання дітей, а заохочується лише «корисна» ініціатива. У таких сім'ях діти дорослішають дуже рано. Батьки намагаються захистити дітей від небезпек, забезпечити їх майбутнє, батьки прирікають дітей на низку обмежень і страждань.

5. Асоціальні сім'ї. У таких сім'ях батьки ведуть аморальний спосіб життя: п'ють, крадуть, б'ються, погрожують один одному та дітям. Це як тимчасовий притулок для дитини, а не родина. У більшості випадків батьки займають суперечливу позицію і не зважають на власні недоліки. Це проявляється в нервозності дитини, дратівливості, нетерпимості до іншої думки [6]. Досить часто гострі конфлікти виникають через нерозуміння і неприйняття дорослими переживань дітей, що виливається в двостороннє відчуження. Вплив на особистість дитини в таких сім'ях вкрай негативний, і в більшості випадків діти з таких сімей перебувають під опікою держави.

За основу розглянемо класифікацію А. Лічко, яка виділила 8 типів [12]:

1. Емоційне відторгнення - в таких сім'ях батьки майже не виявляють емоцій до дитини, внаслідок чого така дитина, в свою чергу, дуже швидко

перестає проявляти емоції до батьків. Надалі такі люди виростають замкнутими, замкнутими, з вкрай бідною гамою емоцій і низькою самооцінкою.

2. Підвищена моральна відповідальність – у цьому випадку батьки покладають на дитину великі надії, які самі колись не реалізували. У таких дітей бідна емоційна сфера, вони не вміють проявляти власні емоції та почуття.

3. Жорстоке ставлення - досить часто супроводжується емоційним неприйняттям або неприйняттям. При цьому жорстокість може бути не обов'язково фізичною, а й психологічною. Діти, які зазнають такої жорстокості, згодом демонструватимуть як розлади особистості, так і високий рівень агресивності.

4. Конфліктне виховання – виникає, коли батьки не можуть дійти згоди щодо того, як виховувати дитину та які підходи використовувати. У майбутньому такі діти виростуть лицемірними і тривожними.

5. Гіпопротекція - такий тип виховання характерний для батьків, які абсолютно не контролюють дитину, не цікавляться її життям. Підростаючи, такі діти досить часто потрапляють під негативний вплив оточуючих.

6. Гіперпротекція (гіперопіка) - на відміну від гіпопротекції таке виховання характерне для батьків, які намагаються контролювати кожен крок дитини, часто захищаючи її від впливу зовнішнього світу. У майбутньому такі діти виростуть егоїстами, яким складно нормально вписатися в будь-який колектив.

7. Іпохондричний - такий тип виховання розвивається в тих сім'ях, де дитина тривалий час хворіє важкими захворюваннями, внаслідок чого всі стосунки в сім'ї будуються на благополуччі дитини, її стані. Такі діти згодом виростають егоцентричними та нарцисичними [8].

8. Любов – це той тип виховання, який є оптимальним, оскільки ґрунтується на прийнятті дитини, підтримці, врахуванні її інтересів.

Отже, можна зробити висновок, що стиль і тип виховання, а також характер взаємин між батьками та дітьми змінюються не тільки в часі, а й у

просторі. Натомість дисгармонійні стосунки в родині та деструктивні особистісні властивості батьків завжди негативно позначатимуться на самопочутті та емоційному стані дитини, що зрештою призведе до того, що дитина не зможе задовольнити базові потреби. подібні переживання викличуть стан внутрішньої напруги, а також негативно позначаться на самопочутті дитини та слугуватимуть джерелом соматичних розладів, деструктивних переживань [17].

Для створення необхідних умов для розвитку гармонійної особистості важливо враховувати низку особливостей насамперед, дитина – це особистість, яка розуміє, що таке сім'я і яка її роль. Кожна дитина розвивається під впливом поведінкових особливостей батьків, подружніх і батьківсько-дитячих стосунків. Тому формування та розвиток особистості, що відбувається в сімейному середовищі, значною мірою залежить від того, яким стилем виховання користуються батьки, адже саме батьки проектують траєкторію індивідуального розвитку власної дитини.

1.3 Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку

Особливим періодом у житті дитини є молодший шкільний вік, який охоплює період життя дитини від 6 до 11 років. Характерною особливістю цього періоду є те, що в цьому віці дошкільник стає школярем. Цей вік багатий прихованими можливостями для розвитку. Саме в шкільному віці закладається багато психічних якостей особистості. Коли дитина приходить до школи, змінюється соціальна ситуація, але внутрішньо, психологічно дитина залишається в дошкільному дитинстві. Освітня діяльність тільки починає розвиватися. Основними видами діяльності дитини продовжують залишатися гра, малювання, конструювання. Дитині потрібно адаптуватися до навчання. .

Адаптація дітей до навчання в школі є однією з найактуальніших

проблем дитячої психології. Тому що в процесі адаптації до шкільного навчання дитина отримує орієнтацію в системі поведінки, яка визначає подальшу долю її розвитку на тривалий час, а в ході цього процесу формується група школярів з певним рівнем соціально-психологічної згуртованості. Взаємовідносини в шкільному класі є потужним засобом залучення особистості дитини до нових, характерних для школи соціальних функцій, культури, норм поведінки.

На думку Д. Б. Ельконіна, шкільний вік починається з критичного або переломного моменту, яка була описана в літературі як криза семи років. Коли починається кризовий період, дитина раптово втрачає свою наївність і безпосередність, стає не такою зрозумілою у всіх своїх проявах, якою була раніше.

Характерними симптомами кризи 7 років є:

- поява не зовсім зрозумілих дивацтв, химерної, штучної, манірної, натягнутої поведінки.

- поява дистанціювання дітей від близьких родичів, звільнення дитини від сімейних ритуалів і стереотипів. У стосунках з рідними та друзями дитина вимагає до себе поваги, у неї формується почуття власної гідності. Діти не люблять, коли дорослі їх цілують і пестять, особливо на очах («Я вже не маленький»). При цьому дитина продовжує глибоко любити своїх батьків внутрішньо, але не прагне проявити це зовні.

- закріплюється орієнтація дитини на людей поза сім'єю, на зовнішні авторитети: дорослих друзів сім'ї, вчителя, вихователя тощо.

- до 6-7 років діти починають усвідомлювати свої реальні можливості («Я все можу!»)

- діти прагнуть до серйозної, неігрової діяльності.

У цей період у дітей виникає потреба в такій діяльності, яка була б значною і важливою в очах людей. Є бажання навчатися в школі, бажання стати студентом; шкільні ігри стають важливими і постійними для

дітей. Перебіг кризи завжди забарвлений індивідуальними особливостями дитини та своєрідними варіантами її розвитку. У одних дітей вона протікає м'яко, майже непомітно, а в інших - різко, демонстративно, травматично.

Але є і позитивний комплекс симптомів кризи 7-річної давності Л.С. Виготський пов'язував з наступними проявами психічної реальності дитини:

- довільність поведінки, викликана виникненням позаситуативної поведінки, звільненням від влади емоцій;
- поява змістовної орієнтації у власних переживаннях, рефлексії внутрішнього життя. Такі новоутворення, як самолюбство і самооцінка, залишаються, а симптоми кризи (манірність, гримаси) швидкоплинні... завдяки тому, що відбувається диференціація внутрішнього і зовнішнього, і виникає значуще переживання для першого. час.

На думку Л.І. Божович, криза молодшого шкільного віку (криза 7 років) — це криза народження соціального «Я»: дитина усвідомлює своє місце у світі соціальних відносин, відкриває для себе сенс нова соціальна позиція - позиція школяра. Це докорінно змінює самосвідомість дитини, призводить до переоцінки цінностей, найбільш значущим зараз є все, що стосується навчальної діяльності.

Криза вимагає переходу до нової соціальної ситуації і нового змісту відносин. У дитини з'являється нове внутрішнє життя, досвід, який прямо і безпосередньо не перевершує зовнішнє життя. Виникнення внутрішнього життя є надзвичайно важливим фактом, тепер орієнтація поведінки буде здійснюватися в межах цього внутрішнього життя, - писав В.А.Крутецький.

Л. С. Виготський говорив: «Готовність до школи формується під час самого навчання - поки ви не почнете навчати дитину за логікою програми, готовності до навчання ще немає; готовність до школи зазвичай формується до кінця першого півріччя. перший рік відвідування школи» [64].

На думку Є. І. Савонько, прихід до школи змінює емоційну сферу дитини. З одного боку, молодші школярі, особливо першокласники, значною

мірою зберігають властивість дошкільникам і здатність бурхливо реагувати на певні ситуації чи події, що їх стосуються. Діти чутливі до впливів навколишнього світу, умов життя, вразливі та емоційно чутливі.

У дитини формується абсолютно нова система стосунків, а саме стосунки з педагогами, які в очах дитини є не «представниками батьків, а повноважним представником суспільства, озброєним усіма засобами контролю та оцінки, що діє від імені суспільства». [19]. Це докорінно змінює весь спосіб життя дитини. Ще зовсім недавно гра була основною діяльністю в розвитку маленького дошкільника, а зараз він вже школяр, тому змінилася вся система взаємин з однолітками і дорослими.

У дошкільнят пам'ять вважається провідним психічним процесом. У цьому віці запам'ятовування відбувається переважно мимовільно, але якщо події мали для дитини емоційне значення і вплинули на нього, то мимовільне запам'ятовування особливо точно і стійке. Провідними видами пам'яті у молодших школярів є образна та емоційна. Діти швидше і міцніше запам'ятовують усе цікаве, яскраве, все що викликає емоційний відгук. У той же час емоційна пам'ять не завжди супроводжується ставленням до живого почуття як спогадом про попередній досвід. Образна пам'ять також має свої обмеження. Дитина справді краще запам'ятовує конкретних людей, події чи предмети, ніж визначення, пояснення та описи.

В молодшого школяра з'являється ще одне новоутворення, таке як довільна увага, яка важлива не тільки для гарного навчання в початковій школі та наступній старшій школі, а й для подальшого життя дитини. Існує досить тісний зв'язок між успішністю і рівнем розвитку довільної уваги дитини. Довільність психічних процесів, які набувають активного становлення в цьому віці, це мислення, пам'яті, уваги, уяви- дозволяє планувати власні дії, виконувати їх у внутрішній позиції, що формує вміння аналізувати, оцінювати основу своїх дій, та в умінні організувати свою діяльність, свідомо ставити цілі, шукати і знаходити засоби їх досягнення.

Саме в перші роки навчання у школі відбувається вдосконалення мови дитини, а враховуючи дитячу допитливість, можна стимулювати пізнавальний інтерес до навчальної діяльності.

Діти молодшого шкільного віку починають усвідомлювати себе як особистість, у них формується самооцінка, у формуванні якої їм важливо допомогти. Л. Виготський трактував, що саме наприкінці дошкільного віку у дитини формується здатність регулювати власну поведінку через ставлення до себе та інших людей.

Такі науковці, як Д. Ельконін, В. Слободчиков, Г. Цукерман, В. Давидов писали, що саме у молодшому шкільному віці розвиваються такі важливі ланки і механізми самосвідомості - самооцінка, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція, ідентифікація, які є основою для формування рефлексії і відповідно Я-концепції дітей. Рівень когнітивного та рефлексивного розвитку, сформованість «внутрішнього плану дій» дозволяє дитині будувати свою поведінку, діяльність і будувати стосунки з оточуючими вже на основі власного вибору, а не лише за рахунок зовнішніх чинників. Здатність дитини до розвитку повністю реалізується на 8-10 році її життя.

1.4. Особливості формування Яконцепції дітей молодшого шкільного віку

Найважливіша складова особистісного розвитку Я-концепція- це динамічна функціональна цілісність, де власне «Я» та образ світу знаходяться в балансі, шляхом адекватного сприйняття свого місця в суспільстві та соціальних умов в цілому.

Знання образу «Я» є ключовим у розвитку особистості, становленні особистості, її діяльності, розумінні своїх меж і вимог.

Формування Я-концепції особистості тісно пов'язане з поняттям «самосвідомість», адже усвідомлення світу як такого не завжди обмежується

розумінням і прийняттям зовнішніх об'єктів – центр свідомості може також бути спрямованим на самого суб'єкта та його внутрішній світ.

Тому що почуття свого «Я» завжди знаходиться в центрі нашого життя, і впливає на наше життя

Самосвідомість – це певна здатність людини усвідомити самого себе, своє Я, потреби, поведінку, інтереси та своє буття загалом. Відмінність між поняттями «свідомість» і «самосвідомість» полягає в тому, що самосвідомість орієнтована на осмислення і розуміння людини своїх почуттів, думок, вчинків, тобто вона є так званим знанням людини про саму себе [4].

Самосвідомість виникає значно пізніше свідомості, на певних етапах особистісного розвитку та характеризується самеспрямованістю свідомості. В три-чотири роки у дітей з'являються початкові уявлення про себе і вони вже можуть виділити себе серед інших. Саме в цьому віці зароджується самосвідомість. На формування особистості, та становлення свого особистого середовища впливає оточення дитини, умови проживання, соціум. В своїй теорії інтенціональності, Ш. Бюлер пояснює особистісний розвиток, як певний процес самоактуалізації «Я» [19]. К. Роджерс писав, що відповідно актуалізація своїх можливостей та здібностей призводить до розвитку «повноцінної людини».

В працях вчених Я-концепція розглядається як сукупність установок індивіда, спрямованих на самого себе. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал (Р. Бернс), цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного Я людини, на основі якого вона будує свої взаємовідносини з іншими і визначає ставлення до себе (О. Жигайло), соціальну установку, направлену на самого себе, яка є системою когнітивних, афективних та поведінкових ознак (І. Кон, І. Чеснокова). На основі аналізу джерел нами уточнено поняття Я-концепції молодших школярів: динамічна система знань, суджень та уявлень молодших школярів про себе, що

поєднується з емоційно-ціннісним ставленням до себе та вольовими зусиллями, і виявляються у відповідних моральних вчинках і поведінці [58].

Я-концепція - це система загальних уявлень індивіда про себе, яка включає: фізичні особливості, самооцінку, визначення своїх інтелектуальних даних, суб'єктивне прийняття зовнішніх сторін життя, що впливають на індивіда.

Провідними психологічними механізмами розвитку Я-концепції особистості є рефлексія і самоконтроль. Первинне формування Я-концепції дитини відбувається в сімейному просторі, у стосунках зі значущими дорослими, коли дитина дорослішає і вступає до навчального закладу, впливає і її оточення: взаємодія з учителем, спілкування з однолітками.

Джордж Мід визначав становлення «Я» в розвитку особистості як цілісне психолого-соціальне явище, яке є внутрішнім соціально зумовленим процесом формування особистості. [35].

У структурі «Я-концепції» дослідники виділяють три компоненти:

1) когнітивний — Я-образ індивіда, справжнє Я (як я бачу себе зараз), ідеальне Я (як я бачу себе в майбутньому) і дзеркальне Я (я думаю, як мене бачать інші).

2) емоційно-оцінна ознака, за якою індивід визначає себе в цілому, сюди входять і окремі сторони своєї особистості чи поведінки, діяльності.

3) поведінковий - це формування самої Я-концепції під впливом соціалізації та взаємодії з іншими індивідами, що визначає, як індивід сприймає оточуючих людей і яка модель поведінки йому притаманна [38].

Самооцінка особистості є основною складовою Я-концепції. Дослідник Д. Куперсміт визначає самооцінку як «судження індивіда про власну цінність, що виявляється в притаманних людині установках». Основними факторами, що впливають на формування самооцінки, є судження про особистість оточуючих людей, самоусвідомлення своїх досягнень у діяльності та порівняння свого ідеального Я з реальним. Самооцінка в особистісному розвитку людини

проявляється в прагненні досягти своєї найближчої значущості і в свідомих судженнях особистості.

Багато дослідників, у тому числі У. Джеймс Ч., К. Роджерс, Р. Бернс, Дж. Мід та інші, виділяють позитивну і негативну Я-концепцію. Позитивна Я-концепція ототожнюється з позитивним ставленням до себе, або, як кажуть дослідники: «тверда віра в те, щоб справити враження на інших, упевненість у своїй здатності виконувати певний вид діяльності та відчуття власної значущості».

Негативна Я-концепція характеризується наявністю почуття неповноцінності, самовідкидання, невеликого усвідомлення власної значущості. Саме люди із заниженою самооцінкою постійно перебувають у стані психологічного захисту. Сформована занижена самооцінка негативно впливає на особистісний розвиток особистості, внаслідок чого формується сильна залежність від оточуючих, несамостійність, замкнутість і порушене сприйняття оточуючих [20].

Отже, особистісний розвиток відбувається під впливом Я-концепції, для дослідження якого можна використовувати наступні критерії: об'єктивність, відмінність Я-реального від Я-ідеалу, самооцінка, рівень суб'єктивного контролю, незалежність, афіліація, потреба в успіху [8].

У молодшому шкільному віці триває формування самосвідомості та Я-концепції, зміни, що відбуваються, зумовлені розвитком рефлексивної позиції дитини як новоутворення цього віку, це перехід до іншого виду діяльності. На цьому етапі основним є навчання та соціальне середовище. Д. Ельконін, зазначав, що новоутвореннями цього віку є довільність пізнавальних психічних процесів, здатність до внутрішнього планування дій, розвиток рефлексії та самоконтролю. Я-концепція дітей молодшого шкільного віку визначається усвідомленням і переживанням себе як суб'єкта навчальної діяльності. Тому важливими елементами розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку є: соціальний компонент, характер стосунків і оцінка спочатку батьками,

потім учителями.

Психолог І. Бех зазначає, що у дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищена загальна психологічна сприйнятливність до виховних впливів, що сприяє розширенню зони найближчого морального розвитку. підвищується її усвідомленість та ефективність регулятивної функції. Тому відповідальні наміри набувають усе більшої питомої ваги в поведінці та діяльності школярів» [2]. Відповідно, цей період життя дитини є сприятливим для виховання. Тому для позитивного ставлення до себе та формування Я-концепції молодшого школяра важливо звернути увагу на стиль виховання.

Висновки до першого розділу

Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, місцем духовного розвитку, первинної соціалізації, становлення нової цілісної особистості. Основним завданням сім'ї щодо соціалізації дітей молодшого шкільного віку є виховання. У процесі сімейного виховання у дитини формуються якості особистості, морально-етичні норми, моделі та звички поведінки, без яких вона не зможе почуватися повноцінним членом суспільства.

Особистісний розвиток відбувається під впливом Я-концепції, для дослідження якого можна використовувати наступні критерії: об'єктивність, відмінність Я-реального від Я-ідеалу, самооцінка, рівень суб'єктивного контролю, незалежність, афіліація, потреба в успіху.

У молодшому шкільному віці триває формування самосвідомості та Я-концепції, зміни, що відбуваються, зумовлені розвитком рефлексивної позиції дитини як новоутворення цього віку, це перехід до іншого виду діяльності, на цьому етапі основним є навчання та соціальне середовище. Д. Ельконін, зазначав, що новоутвореннями цього віку є довільність пізнавальних психічних процесів, здатність до внутрішнього планування дій, розвиток рефлексії та

самоконтролю. Я-концепція дітей молодшого шкільного віку визначається усвідомленням і переживанням себе як суб'єкта навчальної діяльності. Тому важливими елементами розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку є соціальний компонент: характер стосунків і оцінка спочатку батьками, потім учителями.

Психолог І. Бех зазначає, що у дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищена загальна психологічна сприйнятливність до виховних впливів, що сприяє розширенню зони найближчого морального розвитку підвищується її усвідомленість та ефективність регулятивної функції. Тому відповідальні наміри набувають усе більшої питомої ваги в поведінці та діяльності школярів». Відповідно, цей період життя дитини є сприятливим для виховання. Тому для позитивного ставлення до себе та формування Я-концепції молодшого школяра важливо звернути увагу на стиль виховання.

Стиль виховання – багатоаспектна категорія, що має мінливо-умовний характер. Саме в сім'ї відбувається початкове формування Я-концепції дитини, і його слід розглядати як результат засвоєння дитиною певних відносин з батьками. Найважливішим засобом розвитку свого «Я» є батьківська турбота і любов.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження

Самооцінка виступає однією з найважливіших складових Я-концепції

особистості та водночас є одним із основних джерел її створення. Самооцінка особистості - результат оцінювання людиною своїх якостей (внутрішніх та зовнішніх), себе, рівня успішності власної діяльності, оцінювання своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини. Таким чином, Я-концепція, як базова складова самооцінки, формується та регулюється на основі психічних явищ. Я-концепція бере участь у формуванні та функціонуванні внутрішньої діяльності особистості.

З метою дослідження впливу стилів сімейного виховання на розвиток Я-концепції дитини молодшого шкільного віку були застосовані психодіагностичні методики:

Методика Р. Бернса і С. Коуфмана "Кінетичний малюнок сім'ї";

методика Г. Н. Осипової «Який Я?»;

Методика опитувальник батьківського відношення А. Варга, В. Століна;

Методика Р. А. І. Е. Шеффера і Р. Белла.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (додаток 1) метою якого є дослідження міжособистісних взаємовідносин у сім'ї (очима дитини) та виявлення стосунків у сім'ї, що викликають тривогу у дитини [43].

Інформативними особливостями вважається якість зображення: ретельність промальовування, чинедбалість, малювання окремих членів сім'ї, барвистість зображення, положення об'єктів на аркуші, заштрихованість, розміри.

Виконуючи таке дослідження, потрібно врахувати, що кожне виконання роботи є особлива та індивідуальна, вона показує, як дитина сприймає свою сім'ю, яка панує в сімейній атмосфері, яке взаємовідношення в сім'ї, саме це дає змогу дитині здійснювати аналіз і рефлексувати сімейні відносини. Намальована уявна сім'я дає можливість зрозуміти актуальний стан та минулі роки життя дитини, також вона спрямована на перспективу, оскільки при виконанні завдання дитина переживає тривожну ситуацію, тому вона сама вирішує проблему актуальних сімейних

взаємин. Психолог може допомогти дитині адаптуватися у родинному колі, зрозуміти свою роль в сім'ї, здійснити пошук можливостей. Тут важливо уникати сугестивної, привнесеної ззовні інтерпретації ситуації, надати можливість дитині виходячи з її психологічної зрілості, самій зрозуміти і прийняти, скільки вона може це зробити.

Методика проведення: дитині пропонується лист паперу, олівці. Дитині також ставиться умова: необхідно намалювати свою сім'ю так, щоб її члени були чимось зайняті

Багато науковців використовували малюнок для вивчення міжособистісних стосунків. Тут можна відзначити К. Махверера, Р. Бернса, В. Вульфа, С. Кауфмана, Л. Кормана, А. Захарова, С. Хоментаска, Е. Хамера, В. Хьюлса та ін. які у своїх наукових працях описують про зв'язок між дітьми та батьками та зображенню на малюнку. Проективний підхід стосовно сімейної атмосфери визначає характеристик взаємодії у спілкування, визначає сприйняття дитиною свого місця в сім'ї, складу сім'ї, формування власного Я – образу, переживання відношення до членів родини. Практикуючі психологи, які працюють з дітьми об'єктом дослідження стає погляд дитини на сім'ю та її розвиток в ній. Цей багатофункціональний тесту став інформативним методом в міжособистісних відносинах у сім'ї (очима дитини) та виявлення стосунків у сім'ї, що викликають тривогу у дитини

Саме дана методика для дітей молодших класів дасть можливість вербалізувати свої переживання від спроможності до рефлексії, здатності входити в ситуацію, яка пропонується.

Методика Г.Н. Осипової «Який Я?» (додаток А).

Призначається для визначення самооцінки дітей молодшого шкільного віку. Для проведення даного тесту дитині задають запитання як вона сама себе сприймає і оцінює за позитивними якостями. Здійснюють оцінку за отриманими відповідями. Оцінки, пропоновані дитиною самій собі, проставляються у

відповідні колонки протоколу, а потім переводяться в бали. Рівень самооцінки визначається по загальній сумі балів, набраній по всіх якостях дитини.

Оцінка результатів

Школяр дає відповіді на запитання, якщо відповідь ствердна – це оцінюється в один бал, якщо заперечна то в нуль балів, якщо дитина сумнівається оцінюється в півбала.

Якщо загальна сума балів будескладати 10 балів – це дуже висока самооцінка, сума балів від 8 до 9 – це висока самооцінка, середню самооцінку говорять бали від 4 до 7, від 2 до 3 балів це низька самооцінка і від 0 до 1 бала це дуже низька самооцінка.

Для дітей молодшого шкільного віку дуже висока самооцінка вважається нормою. М Враховуючи до діти такого віку не є критичні по відношенню до себе ожна відмітити що діти молодшого шкільного віку на певні запитання стосовно «слухняна завжди», «чесна завжди» завжди відповідають «так», так як вони не завжди критичні до себе. Адекватність самооцінки при цьому можна перевірити, зрівнявши відповідь дитини з шкалою з відповідями батьків про дитину з тим же якостями.

Методика

опитувальник батьківського відношення А. Варга, В. Століна (додаток А). Батьківське виховання це система різноманітних почуттів і вчинків дорослих людей стосовно дітей. Із психологічної точки зору батьківське відношення – це педагогічна соціальна установка стосовно дітей, що включає в себе емоційний, раціональний і поведінковий компоненти.

Батьківське ставлення приймається як система різноманітних почуттів відповідно до дитини, особливостей її виховання і розуміння характеру і особистості дитини, її вчинків.

Обробка й оцінка результатів. Тест опитувальник (ОБВ) складається з 61 твердження, батьки або погоджуються із твердженням або заперечують. Є п'ять груп і всі твердження поділені по групах (Додаток 2)

Методика PARI E. Шеффера і Р. Белла (додаток А) це інструмент дослідження батьківського ставлення, який дає можливість визначити емоційний контакт чи дистанція з дитиною, надмірну концентрацію на дитині. Дана методика також дозволяє виявити узгодженість - неузгодженість батьків у виховному підході до дітей.

Відповідно до методики є 15 ознак ділиться на групи, а саме

1. Оптимальний емоційний контакт (К) - партнерські відносини, розвиток активності дитини, зрівняльні відносини між батьком і дитиною, спонукання словесних проявів, вербалізацій

2. Зайва емоційна дистанція (Д) - дратівливість, запальність, ухилення від контакту з дитиною, суворість, надмірна суворість.

3. Надмірна концентрація на дитині (КЦ) н Надмірна турбота, встановлення відносин залежності, подолання опору, придушення волі, придушення агресивності, надмірне втручання в світ дитини, створення безпеки, побоювання образити, придушення сексуальності, виключення позасімейних впливів, прагнення прискорити розвиток дитини.

В опитувальник є 115 запитань, до кожного питання є 4 варіанти відповіді, які оцінюються від 1 до 4 балів

2.2. Результати за психодіагностичними методиками їх аналіз та інтерпретація

З метою дослідження впливу стилю батьківського виховання на формування Я-концепції дитині молодшого шкільного віку проведено емпіричне дослідження.

Емпіричне дослідження проводилось у загальноосвітній навчальній заклад Ліцею імені Героя України Миколи Паньківа в с. Солонка, Львівської області, Учасника даного дослідження стали 50 дітей 2-3 класів, з них: 23

хлопця та 027 дівчат і у віці 7-8 років, а також їх батьки

Методика Р. Бернса і С. Коуфама «Кінетичний малюнок сім'ї» (додаток А) допоможе підтвердити чи спростувати попередні результати і виявити істинні мотиви поведінки та дозволить зрозуміти, причини низької самооцінки деяких дітей. Ця методика дає більш точну характеристику особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Дитячий вік характеризується більш емоційним зв'язком між дітьми та їхніми батьками, тому ми зможемо простежити як саме впливають стилі батьківського виховання на сприйняття свого Я дитиною молодшого шкільного віку. Якщо батьки певні сімейні ситуації оцінюють з своєї сторони, позитивно то дитина може сприймати ситуацію зовсім інакше- негативно. Зрозуміти причини виникнення багатьох проблемі допомогти ефективно їх вирішити, можна якщо дізнатися, яким дитина вона бачить навколишній світ, сім'ю, батьків, себе.

В дітей було поставлене завдання зобразити на малюнку свою сім'ю. Діти з захопленням малювали всіх членів сім'ї, в них був хороший настрій і нарисували діти дуже швидко. Це пояснюється дуже хорошими стосунками в сім'ї, хороші взаємини не тільки з батьками а й іншими членами родини.

Якщо узагальнити показники експерименту можна зробити висновок, що частіше психологічні проблеми у дитини родом з сім'ї, саме вони обумовлені нервово-психічним станом батьків їх ставлення до життя та основне їх ставлення до самих дітей.

В 12% малюнках на першому плані зображені різноманітні предмети, такі як автомобіль, телевізор, а члени сім'ї на другому плані, це сповіщає про складні стосунки з батьками та емоційну стурбованість ситуацією в сім'ї, саме так проявляється, небажання дітей малювати батьків, які б мали бути певним авторитетом для них, і це б мало відобразитися на малюнках.

На 31% малюнків діти найчастіше зображають всіх членів сім'ї, відстань

між ними присутня але незначна, це може говорити про віддалення членів сім'ї. Сімейної конфліктності не має. Діти старанно виконували завдання старалися щоб малюнок був «ідеальний», додавали свої деталі на малюнку, а саме: сонце, хмаринки, траву, квіти, будинок.

На малюнках переважали зображення членів сім'ї, з посмішками, малюнок виконаний яскравими кольорами, з хорошими і чіткими лініями, переважно всі члени сім'ї тримаються за руки, сяє сонечко, росте травичка в такому випадку можна зробити висновок, що в сім'ях хороша, сприятлива сімейна ситуація.

Для деяких малюнків характерне інтенсивне штрихування а також лінії з сильним натиском. Зображення на малюнку в членів сім'ї великих очей, вказує на напруження, а якщо вони підкреслені, вказує на наявність великої кількості страхів у дітей. Якщо на малюнку є зображена земля, трава будь-яке підґрунтя для сім'ї, це означає що діти почувають себе в небезпеці це говорить про їхню незахищеність.

Якщо на малюнку зображено велику відстань між батьками та й іншими членами сім'ї це говорить про напружені стосунки в сім'ї. Про емоційний опір в контактах з людьми говорить відсутність основних частин тіла – вух, зображення пальців рук, а також штрихування рук відображає. Відсутність частини обличчя в дитини – це означає негативні стосунки дитини з батьками, не адекватна атмосфера в сім'ї, ще дитина показує протест. Також це може свідчити про відстороненість дитини від членів сім'ї та родини, в таких дітей зазвичай є проблеми з комунікацією із ровесниками та найближчим оточенням.

На малюнках прослідковуються певні ознаки ворожості. Розкинуті в сторони руки (28%), пальці у вигляді довгих паличок (23%) є ознаками агресивності в сімейній ситуації.

37% дітей намалювати всю сім'ю маленького розміру, це говорить про відчуття тривоги та небезпеки як для дитини, так і для самої сім'ї. 18% дітей намалювали себе в останню чергу, це свідчить про те, що їм не вистачає певного

контакту із близькими, почуття «самотності».

8% дітей намалювати криві, деформовані фігура, це говорить про вербальна агресія в сім'ї, а також це може вказувати на присутній фізичний контроль.

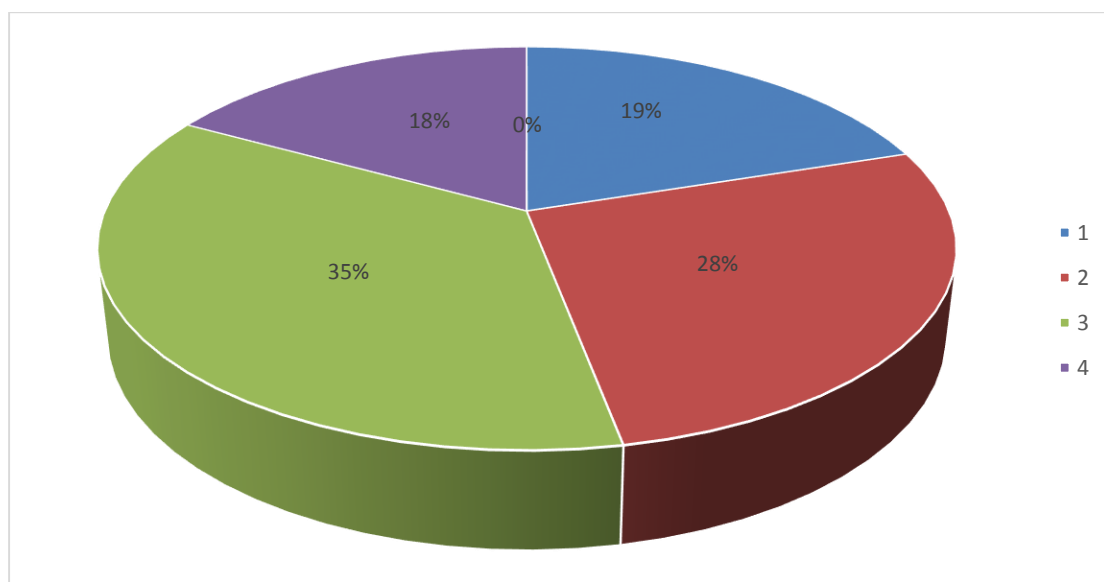
3% дітей себенамалюнку не зобразили, це говорить про відчуження, неповноцінність, непотрібність у сімейному середовищі.

У 79% малюнок чіткий, яскравий, намальовані багато деталей, всі малюнки виконані кольоровими олівцями чи фломастерами, лінії чіткі, немає ізольованих членів, зображені всі члени родини.

Всі результати елементів малюнка «Кінетичний малюнок сім'ї» (Додаток Б)

Можна зробити висновок, за допомогою методика Р. Бернса і С. Коуфама «Кінетичний малюнок сім'ї», розглянуто як дитина ставиться до батьків, до конкретних членів родини, до формування свого Я, показує хто в дитини є авторитет, кого вона не сприймає, кого цінує, на якому місці вона сама в родині, які є страхи, тривоги.

Результати дослідження за методикою Г. Н. Осипової «Який Я?» (додаток А) показали наступні результати: 19% дуже висока самооцінка, у 28% висока, 35% мають середню самооцінку і 18% низьку (рис. 2.2.1).

1-дуже висока, 2-висока, 3-середня, 4-низька

Рис. 2.2.1. Рівні самооцінки дітей дошкільного віку

19% дітей молодшого шкільного віку дуже висока (завищена) самооцінка. Така завищена самооцінка - свідчить про нереалістичне самосприйняття та нездатність оцінювати себе критично. Саме занадто висока самооцінка є небажаним явищем та повинна підлягати психологічній корекції.

28% дітей мають високу самооцінку. В такому віці це нормально і свідчить про гармонійний розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку.

35% дітей мають середню самооцінку

18% дітей мають низьку самооцінку, де дає можливість зробити висновок що з такими школярами потрібно проводити корекційну роботу для покращення самооцінки.

Сумуючи дані результати, можемо сказати, що:

-63% дітей мають адекватну самооцінку, такі діти відчувають себе життєрадісними, вони безпосередні у спілкуванні, спокійно відносяться до оточення, з повагою ставляться до себе і до інших, не бояться робити помилки і завжди стараються їх виправити, не конфліктують, нез'ясовувати відносини, впевнені, знають що хочуть.

-37% – дітей мають неадекватну самооцінку, 18% з них мають низьку самооцінку, такі діти тривожні, сором'язливі, боязкі, впевнені в глибині душі, що малочого варті, постійно потребують підтримки, бояться робити помилки, не вміють приймати компліменти, турбуються чи справляють хороше враження на інших. В таких дітей присутній страх перед здійсненням помилок, сумніваються в можливість виконати те, чого від неї очікують інші, не робить взагалі нічого, чи відкладає дію на тривалий термін. Вважають себе нездатними зробити «правильний» вибір, відмовляючись прийняти рішення, тому такі діти потребують психокорекційних заходів. Для дітей молодшого шкільного віку є нормальним мати завищену самооцінку, це типова характеристика

для цього віку.

Результати дослідження за опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варга представлено у таблиці 2.2.

2. При дослідженні встановлено що в сім'я домінують не завжди один стиль батьківського виховання, а й поєднання двох- трьох стилів виховання, на що можна зробити висновок що в батьків є сформовано декілька типів ставлення до власних дітей.

Деталізовані результати дослідження (ОБВ) А. Варга (Додатк Б)

Таблиця 2.2 2

Результати дослідження за опитувальником ОБВ А. Я. Варга та В. В. Століна

ТИПИ	Результати %
Прийняття-відштовхування	47%
Кооперація	22%
Симбіоз	16%
Авторитарна гіперсоціалізація	13%
Маленький невдаха	2%

За результатами дослідження отримано наступні результати:

Стиль батьківського виховання по типу «Маленький невдаха» присутній у 2% батьків, основною характеристикою даного типу є те, що батьки не вважають дитину особистістю, не враховують почуття, думки, інтереси дитини, вважають її маленькою і не пристосованою. Вважають що дитині не вартує довіряти важливі речі, так як вона не зможе все зробити правильно, так як вона невдаха. Постійний контроль та старання відгородити дитину від проблем це основне для таких батьків.

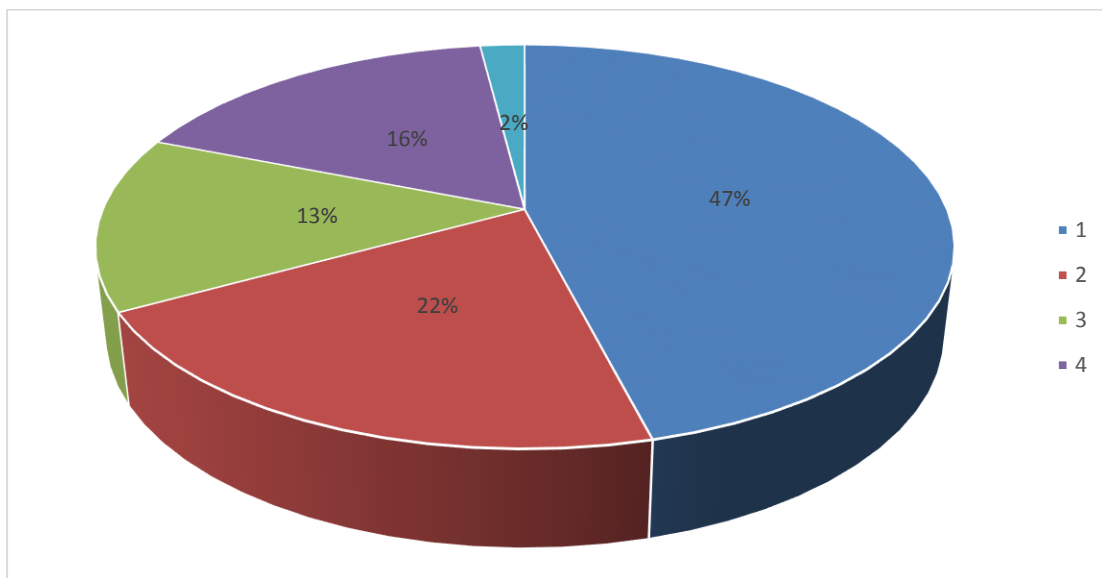
Стиль батьківського виховання по типу «Симбіоз» присутній в 16%

батьків, основною характеристикою даного типу є, те що батьки відчують себе бездитиною єдиним цілим, огородити її від труднощів, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, неприємностей в житті. Батьки постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

Стиль батьківського виховання по типу «Авторитарна гіперсоціалізація», присутній в 13% батьків, основною характеристикою даного типу є високий контроль за поведінкою дитини, дотримання нею суворої дисципліни, слухняності. Можна сказати, що батьки контролюють все досягнення дитини, індивідуальними особливостями, думками,. Ініціатива тут не схвалюється а карається.

Стиль батьківського виховання по типу «Кооперація», присутній в 22% батьків, основна характеристика цього типу є те, що батьки цінують творчі здібності дитини та інтелектуальні, зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, відчують гордість за неї, намагаються стати на її бік з будь-яких питань. Батькам імпонує, що дитина самостійна, в неї проявляється ініціативність. Отримуючи таку підтримку зі сторони батьків, діти відчують опору та підтримку, можуть відкритися і звернутися за допомогою.

Стиль батьківського виховання по типу «Прийняття», присутній в 47% батьків, основною характеристикою цього типу є те, що батьки показують емоційне ставлення до дитини. Вони сприймають свою дитину такою якою вона є, вона їм подобається, вони її люблять та поважають, цінують індивідуальність дитини, симпатизують їй, поважають її інтереси і плани, проводять багато часу з дитиною.

1-прийняття-відштовхування, 2-кооперація, 3-симбіоз, 4-авторитарна гіперсоціалізація, 5-маленький невдаха

Рис.2.2.2.Розподіл сімей по типу батьківського відношення

Поєднання таких стилів як прийняття і кооперація, кооперація і симбіоз, авторитарна і гіперсоціалізація і відштовхування, авторитарна і гіперсоціалізація і симбіоз, авторитарна і гіперсоціалізація і «маленький невдаха» переважають у батьківському вихованні і найчастіше зустрічаються при виховному процесі за результатами досліджень

Можемо зробити висновок що у стилях сімейного виховання переважає тип батьківського виховання, що показує емоційне ставлення батьків до дитини, а це означає батьки сприймають свою дитину такою якою вона є, вона їм подобається, вони її люблять та поважають, цінують індивідуальність дитини, симпатизують їй, поважають її інтереси і плани, проводять багато часу з дитиною. Але також присутній соціально-бажаний тип, тобто такі батьки цінують творчі здібності дитини та інтелектуальні, зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, відчувають гордість за неї, намагаються встати на її бік з будь-яких питань, батькам імпонує, що дитина самостійна, в неї проявляється ініціативність. Отримуючи таку підтримку зі сторони батьків, діти відчувають опору та підтримку, можуть відкритися і звернутися за допомогою. І присутній тип

батьківського виховання «Авторитарнагіперсоціалізація»,цеговорить про високийконтрользаповедінкоюдитини,дотриманнянею суворої дисципліни, слухняності. Можна сказати, що батьки контролюють все досягнення дитини, індивідуальнимиособливостями,думками. Ініціатива тут не схвалюється а карається.

Отже, за результатами досліджуваних типів батьківського виховання заметодикою опитувальника ОБВ А. Я. Варга і В. В. Століна, можна зробити висновки,щостилі батьківського виховання, умови створенні для дітей дають можливість дітям відчувати емоційну стабільність, а також розуміння того, що в конфліктних ситуаціях, незрозумілих чи несприятливих для дітей, батьки завжди допоможуть, підтримають, так як між батьки керуютьсяпочуттямилюбові,добротитаповагидо власноїдитини.

Методика PARI с. Шеффер, Р. к. Белл (додаток А) це інструмент дослідження батьківського ставлення до різних аспектів сімейного життя, в тому числі методика вивчає найбільш загальні особливості виховання дітей

Аналізі результатів, здійснюється відповідно до шкал, та можна відзначити, основні показники батьківського ставлення які видозмінюються в діапазоні відузгодженість-неузгодженість батьків у виховному підході до дітей

Виставляння оцінок здійснюється від 1до20балів(рис. 2.2.3), результат становить:

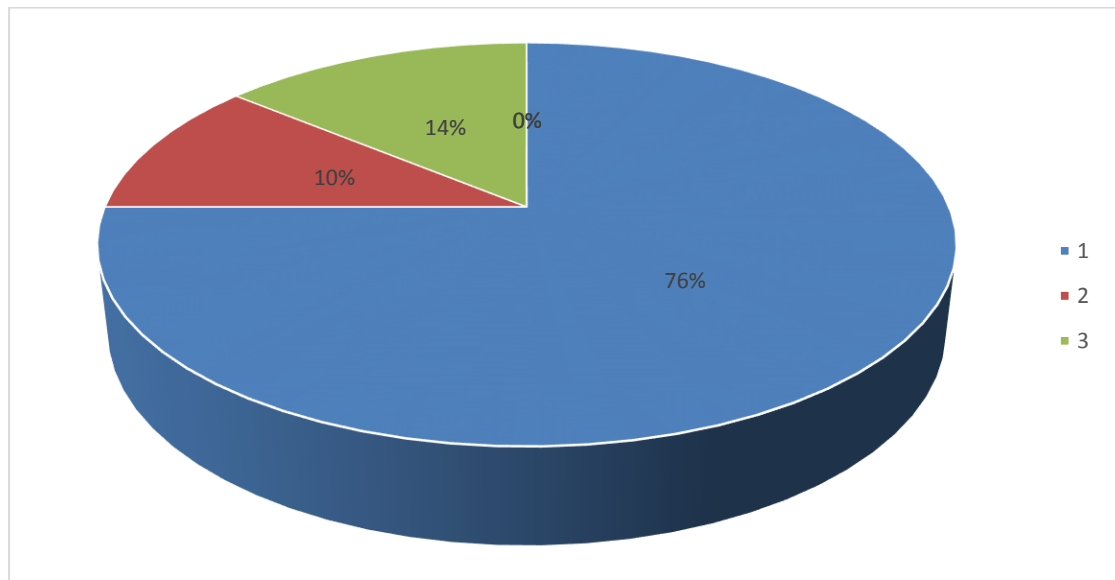
Відповідно до методики результати наступні:

-76% (шкала I), тобто оптимальний емоційний контакт, це означає партнерські відносини, розвиток активності дитини, зрівняльні відносини між батьком і дитиною, спонукання словесних проявів, вербалізацій

-14% (шкалаIII)- це надмірна концентрація на дитині, це означає надмірна турбота, встановлення відносин залежності, подолання опору, придушення волі, придушення агресивності, надмірне втручання в світ дитини,

створення безпеки, побоювання образити, придушення сексуальності, виключення позасімейних впливів, прагнення прискорити розвиток дитини

-10% (шкала II), зайва емоційна дистанція - дратівливість, запальність, ухилення від контакту з дитиною, суворість, надмірна суворість.

1-шкала I, 2-шкала II, 3-шкала-III

Рис. 2.2.3. Розподіл (%) загальної вибірки батьків молодшого шкільного віку залежно від типу батьківського відношення

При первинному аналізі результатів за Методика PARI с. Шеффер, Р. к. Белл було встановлено взаємозв'язок між типом батьківського ставлення та відношенням до сімейної ролі (особливо матерів). Виявлено певну позитивну залежність між ставленням батьків до сімейної ролі та стилем батьківського виховання

При дослідженнях були виявлені найбільш виражені ознаки, які стосуються відносин батьків до дітей, а саме:

- 14% основний інтерес жінок це сім'я;
- 11% основне відчуття жінки в ролі матері це самопожертва .
- 35% рівноправ'я в сім'ї у взаємовідносинах між батьками і дитиною;
- 23% -розвиток активності дитини;
- 21% -нада авторитет батьків

- 18%-залежність,несамостійність матері;
- 36% -вербалізація (спонуканнядословеснихпроявів);
- 23%—основна ознака, це всесторонністьматерівпо відношенню до сімейного сімейногожиття та їх ролі в сім'ї.

Отже, можемо зробити висновок, що для 73% опитаних батьків основним показником є спонукання словесних проявів, вербалізацій, партнерські відносини, розвиток активності дитини, зрівняльні відносини між батьком і дитиною-це межа середньогорівня , 25% має високі значення за цими показниками, а от 2% батьків не готові розвивати активність дитини та проявляти партнерські відносини.

Характерні ознаки за показниками надмірна концентрація на дитині можна сказати, 12% батьків проявляють надмірну опіку, створення безпеки, придушення агресивності, пригнічення волі, пригнічення сексуальності, прагнення прискорити розвиток дитини, надмірне втручання в світ дитини. 82% батьків це середнє значення такого типу та 6% – це мінімальне значення, що говорить, що жінка свої інтереси ставить вище сім'ї, роль домогосподарки це точно не її, сім'я дуже важлива але вона не в пріоритеті

Характерні ознаки за показниками надмірна емоційна дистанція з дитиною, можемо сказати 82% батьків мають середнє значення за даними показниками , а от 3% притаманний високий прояв нестриманості, роздратованості, суворості, перебільшена строгість, ухилення від контакту з дитиною і 15% батьків мають низькі значення за цими показниками

Отже, відповідно до результату можемо сказати що для батьків основний стиль виховання проявляється у вербалізація, партнерські відносини, розвиток активності, рівні відносини між батьками та дитиною, але більша половина батьків уникають контакту з дитиною, присутня суворість, дратівливість. І в більшості батьків присутня надмірна концентрація на дитині

Якщо порівнювати дослідження Методика PARI с. Шеффер, Р. к. Белл та методикою опитувальника ОБВ А. Я. Варга і В. В. Століна можем встановити зв'язок між стилем батьківського виховання та узгодженістю або неузгодженістю батьків у виховному підході до дітей.

Для батьків для яких характерно виховання за стилем „Авторитарнагіперсоціалізація”-поєднується з батьківським ставленням зайва емоційна дистанція .

Такий стиль виховання «Симбіоз» немає зв'язків з показниками, що розкривають ставлення батьків до сімейної ролі та показниками, що характеризують взаємовідносини батьків та дітей.

Найбільш соціально-бажаний тип батьківського виховання „Кооперація” поєднується з батьківською надмірною турботою.

Стиль виховання „Прийняття-відштовхування” позитивно корелює з наступним зайва емоційна дистанція

Батьків, які незадоволені неспішністю, неслухняністю, намаганням вберегти від труднощів й строго контролювати поєднується з такими показниками, як ухилення від контакту з дитиною, прагнення прискорити розвиток дитини .

Висновки до другого розділу

З метою встановлення зв'язку між стилем батьківського виховання та його вплив на формування було проведено експериментальне дослідження, учасниками якого стали загальноосвітній навчальний заклад Ліцею імені Героя України Миколи Паньківа в с.Солонка, Львівської області, Учасника даного дослідження стали 50 дітей 2-3 класів, з них: 27 дівчат і 23 хлопця у віці 7-8 років, а також їх батьки

Для конкретизації методів дослідження, виділено одну з складових Я-

концепції-самооцінки, як основний критерій здорового розвитку особистості, що виступає показником прагнення особистості до соціалізації.

Ми розглянули стилі батьківського виховання та визначили самооцінку дітей молодшого шкільного віку за допомогою психодіагностичних методик, таких як: «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса і С. Коуфама, «Який Я?» Г. Н. Осипової та опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варги і В. Століна

Згідно методики Р. Бернса і С. Коуфама «Кінетичний малюнок сім'ї» зробили висновок, що дітям подобається сімейна атмосфера, яка панує у них в сім'ях, а також ставлення батьків до них. На малюнках де діти рисували батьків та членів сім'ї веселих, на обличчях посмішка, всі поруч тримаються за руки, малюнок виконаний в яскравих кольорах, чіткими лініями, всі члени сім'ї виконували спільну дію. Присутні дрібні деталі, такі як сонце, веселка.

Згідно методики «Який Я?» Г. Н. Осипової 63% дітей мають адекватну самооцінку, 19% з них мають дуже високу самооцінку та для такого віку це нормально, а от 37% – дітей мають неадекватну самооцінку, і 18% з них мають низьку самооцінку, такі діти потребують психокорекційних заходів.

Опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна показав, що найбільше придатний як стиль батьківського виховання по типу «Прийняття-відштовхування» (47%), основною характеристикою якого є емоційне ставлення до дитини, дитина сприймають такою якою вона є, вона їй подобається, вони її люблять та поважають, цінують індивідуальність дитини, поважають її інтереси і плани, проводять багато часу з дитиною.

Згідно проведених досліджень стиль батьківського виховання має вплив на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку, основними критеріями впливу є сам стиль батьківського виховання, взаємовідносини батьків, ставлення батьків до сімейних ролей, соціальна ситуація в сім'ї, особистісні характеристики батьків та дітей.

Проведений аналіз результатів експерименту доводить необхідність розробити корекційну програму покоригованню підвищенню самооцінки дітей та стилів батьківського виховання для правильного впливу на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.

3.1. Психологічний тренінг «Стилів батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції»

Зважаючи на результати проведеного дослідження, як встановлюють взаємозв'язок між впливом стилю батьківського виховання до дітей молодшого шкільного віку та формуванням його Я-концепції, була розроблена корекційна програма покоригованню стилю батьківського виховання та підвищення самооцінки для зміцнення компонентів Я-концепції.

Завдання тренінгує розкрили умови успішного сімейного виховання; проговорити головні помилки сімейного виховання; допомогти батькам спілкування та формування вміння навичок активної взаємодії з дітьми у сім'ї; формування позитивного ставлення до обставин сім'ї, та формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку, зниження гостротипереживань, формування позитивного ставлення до обставин сім'ї.

Методика та форми роботи: інформаційні повідомлення, творчі завдання, бесіди, тести. Обладнання: Папір, фломастери, кольорові олівці, ручки.

Очікувані результати: скоригувати стиль батьківського виховання, підвищити самооцінку.

Вправа «Сімейне коло»

З метою познайомити учасників та з'ясувати їхні очікування, сприяння згуртованості групи та створення доброзичливої атмосфери для успішної роботи. Батьки на папері у вигляді фігурки (кружечок або квадратик) пишуть своє ім'я, сімейну роль та очікування від тренінгу.

Пропонується батькам обговорити в якому стилі вони спілкуються з дітьми. Щоб встановити контакт з дитиною і щоб дитина почула батьків дуже важливо визначити стиль спілкування, вибрати потрібну інтонацію, жести, міміку. Саме спілкування дуже важливе для дітей молодшого шкільного віку, так як неправильний стиль спілкування або непродуктивний стиль спілкування може призвести до придушення в дитини творчих поривів, зупинити розвиток унікальних здібностей, вплинути на викривлене формування самооцінки, привести до неправильного вибору в житті. Все це може дезорієнтувати дитину в соціумі. У сім'ї, де стиль спілкування вибрано неправильно, привчить дитину тільки виконувати завдання дорослих, дитина повністю втратить здатність до творчості. Найпоширеніші стилі спілкування батьків з дітьми, це пригнічувальний, зарозумілий, повчальний, безвольовий, начальницький, нудотний, панібратський, винуватий.

Не можливо переоцінити вплив батьківського виховання на розвиток, навчання і виховання дитини.

Умови успішного сімейного виховання

- В сім'ї всі члени притримуються одного стилю виховання.
- Присутність поваги у вставленні до всіх членів родини
- Обов'язково багато спілкування батьків з дітьми
- Надання дітям самостійності, довіри до дітей.

- Любові вимогливість до дитини до себе.

Типові помилки сімейного виховання:

- ✓ Відсутність батьків знання про психологічні особливості дитини
- ✓ Відсутність достатньої опіки дитиною.
- ✓ Викликання відчуття провини-це основний виховний процес.
- ✓ Відсутність одного стилю виховання у членів родини.
- ✓ Надмірна опіка дитиною.

Одна з найбільш важливих і головних потреб дітей- це батьківська любов, яка проявляється в словах, дотиках, часу проведеного разом, допомогою, заохоченнями.

Вправа «Мозаїка стилів батьківського виховання».

Метою є ознайомити учасників зі стилями батьківського виховання (додаток В)

Батьки пропонується інформацію про стилі батьківського виховання, їхнє завдання ознайомитися із запропонованим матеріалом та проаналізувати стиль батьківського виховання, виділивши позитивні та негативні сторони кожного стилю та на їх думку, як це впливає на розвиток дитини та формування самооцінки.

Запитання для обговорення.

1. Як ви вважаєте яка різниця між стилями виховання?
2. Як вони впливають на формування Я-концепції?
3. Який стиль найбільше прийнятний для Вас? Чому?

Вправа «Моя позитивна та негативна сторони»

Метою даного тренінгу є розвитку міння вестивнутрішній діалог, навиків оцінювати своєї особистості, бачити і позитивні і негативні сторони свого «Я».

Учасника пропонується три запитання на які вони повинні дати відповіді:

- 1) Мої здібності і таланти? Наприклад Я гарно танцюю.

- 2) Мої самі найкращі риси? Наприклад: Я маю гарне почуття гумору.
- 3) Мої переваги? Я спокійна.

Пропонується батькам внести свої пропозиції, зауваження та рекомендації та відповіді на питання: Як вираження ви отримали відповідаючи на запитання? Що нового відкрили собі? Змінили ви віру в себе?

Пам'ятайте, що наш особистий приклад виховує більш, ніж усі слова.

Рекомендації як підняти самооцінку у дітей

1. Тільки креативний та унікальний – прийми себе таким
2. Не думай про погане, а навпаки завжди пам'ятай про свої позитивні сторони.
3. Завжди хвали себе за перемоги та у всьому шукай позитивні моменти.
4. Пам'ятай про свої досягнення та перемоги.
5. Май звичку вибачатися за помилки і приймай все як досвід.
6. Хороше ставлення до себе – це запорука гарного та щасливого вигляду.

Розгорнутий опис всіх описаних та інших занять корекційної програми подані в Додатку Г.

3.2. Аналіз ефективності тренінгу.

Після проведення психологічного тренінгу «Стили батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції», проведено повторне дослідження (контрольний зріз) з метою визначення наскільки ефективний тренінг, чи змогли ми вплинути на покращення стилів батьківського виховання та який вони мають вплив на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Результати повторного дослідження проводилися по двох методиках, це опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна та «Який Я?» Г. Осипової.

За результатами контрольного зрізу за методикою «Який Я?» Г. Осипової було отримано наступні результати:

17% - дуже висока самооцінка;

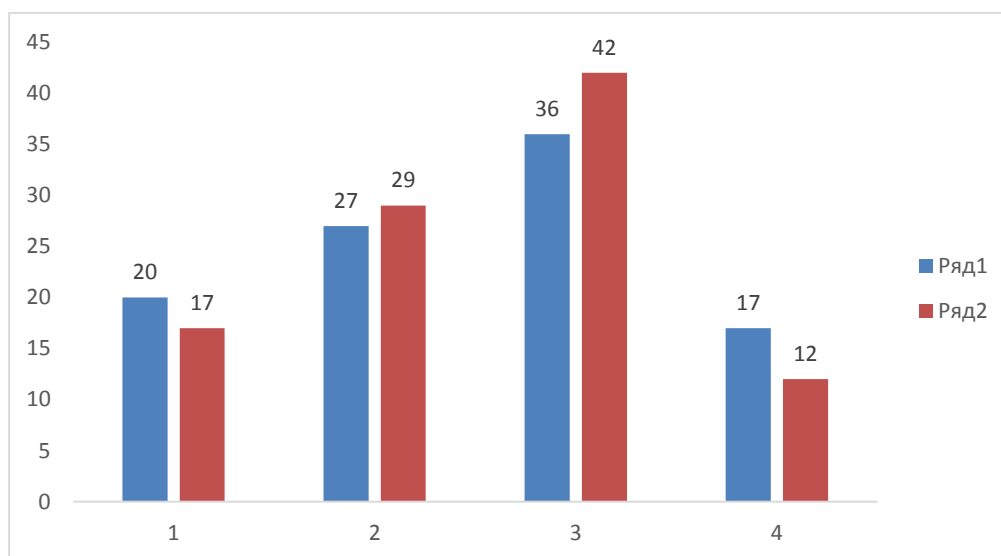
29% - висока самооцінка;

42% - середня самооцінка;

12% - низька самооцінка;

Візуально порівняльний зріз рівня самооцінки дітей молодшого шкільного віку показано на рисунку 3.2.1.

Якщо дані результати порівняти з попередніми даними, можемо сказати, що покращення результатів є по всіх групах, та у зв'язку з тим, що пройшло дуже мало часу між дослідженнями результати незначні. Отже, дуже висока самооцінка знизилася на 3%, а висока самооцінка знизилася на 2%, хоча для цього віку дуже висока самооцінка це нормально, такий результат показує що батьки почали більше уваги приділяти сім'ї та дітям, в ставленні батьків до дітей появилось більше розуміння, підтримки. Найвищий результат це середня самооцінка, яка підвищилася на 6%, цей результат показує що батьки більше часу спілкуються з дітьми, це допомагає з легкістю встановити контакт між ними. Хороший показник по низькій самооцінці, зменшення на 5%, це означає, що батьки по відношенню до дітей почали проявляти більше емоційності.

1-дуже висока, 2-висока, 3-середня, 4-низька

Експериментальна група, контрольна група

Рис. 3.2.1. Порівняльний зріз рівня самооцінки молодших школярів

За результатами контрольного зрізу за методикою опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А.Варга, В.Століна, який проводився з батьками було отримано наступні результати:

50%-прийняття-відштовхування;

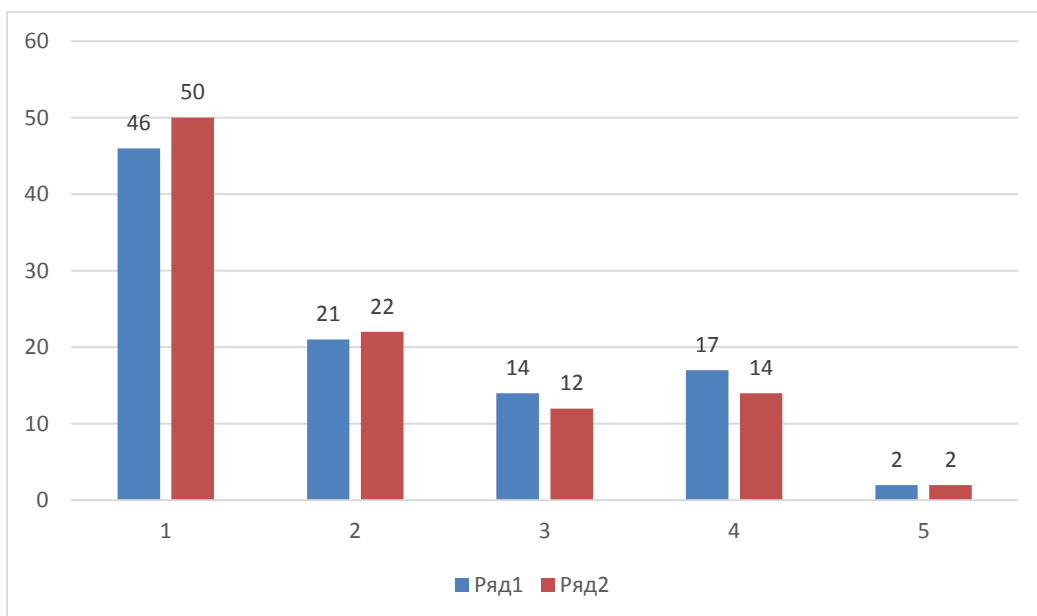
22%-кооперація;

12%-симбіоз;

14%-авторитарна гіперсоціалізація;

2%-маленький невдаха

Візуально порівняльний зріз рівня самооцінки дітей молодшого шкільного віку показано на рисунку 3.2.2.

1-Прийняття-відштовхування, 2- Кооперація, 3- Симбіоз, 4- Авторитарна гіперсоціалізація, 5- Маленький невдаха

Експериментальна група, контрольна група

Рис.3.2.2. Порівняльний зріз стилів батьківського виховання

Порівнюючи результати, можемо сказати, що стилі батьківського виховання помінялися в кращу сторону, а саме:

Тип «Прийняття-відштовхування» збільшилося на 4%, це показує що

більше батьків почали емоційніше ставитися до дитини, сприймають її такою якою вона є, поважають її індивідуальність, інтереси і плани.

Тип «Кооперація», збільшився на 1%, це показує що батьки почали більше звертати увагу на творчі здібності дитини та інтелектуальні, зацікавилися планами дитини, намагаються стати на її бік з будь-яких питань

Тип «Симбіоз» зменшився на 2%, це показує, що більшість батьків почали більше довіряти своїй дитині, почали з повагою ставитися до її самостійності.

Тип «Авторитарна гіперсоціалізація», зменшився на 2%, це показує, що більшість батьків зменшили контроль за поведінкою дитини, надали дітям можливість проявляти ініціативу

Тип «Маленький невдаха» залишився без змін 2%, це показує, що в батьків нічого не змінилося.

Отже,

на основі отриманих даних можна твердити, що корекційна програма «Стили батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції» є ефективною, оскільки після експерименту відбулися позитивні зміни.

3.3. Практичні рекомендації школярам щодо саморозвитку

1. Основним компонентом Я-

концепції виступає самооцінка. Висока самооцінка відіграє значущу роль у житті особистості. Підвищення самооцінки складається з щоденної внутрішньої роботи особистості

над собою, розуміння своєї значущості, виділення сильних сторін. Ключова думка порівняння себе не з іншими особистостями, а самим себе сьогодні з вчорашнім. Тобто зосереджуватись на власному розвитку. Різні життєві ситуації і слова з боку рідних можуть деструктивно впливати на самооцінку

інку, тому важливо закріпити для користування кілька простих вправ, що будуть сприяти поверненню до стану цілісності та особливості своєї персони.

2. Одним з самих ефективних методів впливу на самооцінку особистістю, є щоденне прописування справ та якостей за які особистість може себе поважати та цінувати. Виробляється звичка пошуку позитивних якостей у своїй особистості та установка, що серед негативного завжди є позитив.

3. Також для зменшення впливу суспільства та сім'ї на самооцінку, дітей молодшого шкільного віку може створити власну мікро групу людей з нормальним рівнем самооцінки, як середок безпечного суспільства. Таким середком може виступати нове коло спілкування на позанавчальній діяльності (спорт, танці, театральна студія, уроки гри на музичних інструментах та інше). Пошук улюбленої справи теж дуже позитивно впливає на самооцінку. Це додаткова можливість знайти справу свого життя, та досягнути там успіхів, розвивати нові якості. Таким чином в житті школяра з'являється стимул розвиватись та цінувати себе за досягнення в певній галузі, якщовінших не складається.

4. Часто причинами деструктивних відносин з батьками, є обставини які неможливо змінити чи якимось чином вплинути на них з позиції дитини. В таких випадках потрібно емоційно відсторонитись від батьків. Це не про не любов до них, а про можливість бути менше емоційно прив'язаним до своїх батьків, це стає причинами низької схильності до суперечок і розбіжностей з ними. Таким чином, дітей молодшого шкільного віку легко може виходити з конфліктних та проблемних ситуацій без деструктивних наслідків для вас самих. До конкретних порад емоційного відсторонення від батьків є: намагання менше спиратись на схвалення батьків. Осмислення, що минуле є минуле, і потрібно рухатись вперед. Можливо в минулому відносини та спілкування могло бути поганим. Дітей молодшого шкільного віку може оцінити свою роль у минулих конфліктних та різких ситуаціях, але не варто сприймати це як модель і переносити на подальші відносини з батьками.

5. Наступним критерієм Я-концепції виступає рівень суб'єктивного контролю, а саме загальна інтернальність особистості. Зазвичай для розвитку інтернальності дітей молодшого шкільного віку використовують тренінг розвитку інтернальності, психологічні заняття та методики, роботу з психологом чи педагогом. Одним з способів підвищення інтернальності, експериментування зі своєю поведінкою. Що наприклад може означати зміну навчальної мотивації та життєвих орієнтирів. Це складні зміни в житті особистості, та можуть важко сприйматись, але є досить ефективними та дієвими серед методів самоодопомоги.

6. Непорозуміння між дітьми

та батьками є причиною руйнування комунікації в сім'ї. Діти мають усвідомити, що їм здійснити якісний вплив на особистість батьків буде важко, але вони можуть змінити своє ставлення до певних речей, що стане позитивним початком для покращення стосунків з батьками. Підлітку слід інколи оцінювати різні ситуації та проблеми з точки зору батьків. Це корисна навичка, ставити себе на місце іншої людини і розуміти причини того чи іншого вчинку з її погляду. Так дітей молодшого шкільного віку може збільшити розуміння ситуації та знайти компроміс у налагодженні спілкування. Дітям важко розуміти, що батьки відрізняються від них. Вони з іншого покоління, виростили в інших соціальних умовах та нормах, з іншими правилами поведінки та виховання, у них інший спосіб мислення та сприймання інформації. Життя та дитинство батьків значною мірою відрізняється від сприйняття сучасного.

Висновки до третього розділу

Зважаючи на результати дослідження, впливу стилів батьківського виховання на формування Я-концепції, був розроблений психологічний

тренінг. Мета такого тренінгу - допомогти батькам розкрити умови успішного сімейного виховання, осмислення механізмів спілкування та формування вміння навичок активної взаємодії з дітьми у сім'ї для підвищення самооцінки та впливу на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Щоб визначити результату ефективності психологічного тренінгу, було проведено контрольний зріз за методиками «Який Я?» Г.Осипової та опитувальником батьківського відношення (ОБВ) А.Варга, В.Століна. За результатами обробки даних за методикою «Який Я?» Г.Осипової, можемо зробити висновок, що самооцінка по всіх показниках, змінилася в сторону збільшення, та враховуючи, що минуло мало часу між дослідженнями та контрольним зрізом зміни у самооцінці дитини незначні.

За результатами опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна, майже за всіма показниками спостерігається зміна результатів, де можемо говорити про зміну стилів батьківського виховання в сторону покращення, а саме: батьки почали більше звертати увагу на творчі здібності дитини та інтелектуальні, зацікавилися планами дитини, більше довіряти своїй дитині, почали з повагою ставитися до її самостійності, зменшили контроль за поведінкою дитини, надали дітям можливість проявляти ініціативу.

На основі отриманих даних можна твердити, що психологічний тренінг «Стилі батьківського виховання та їх вплив на формування Я-концепції» є ефективним, оскільки після експерименту відбулися позитивні зміни.

Були сформульовані рекомендації дітям молодшого шкільного віку щодо підвищення самооцінки та покращення взаємовідносин з батьками.

Вивчивши та узагальнивши наукову та методологічну літературу по темі дослідження, встановлено, що зміна стилів батьківського виховання позитивно впливають на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ IV. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

4.1. Охорона праці

Охорона праці -це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Охорона праці за своєю сутністю є турботою про людину у процесі використання її праці і розглядається як охорона працездатності людини. З іншого боку, відносини щодо охорони праці — невід'ємна складова організації процесу праці, що створює умови для стабільної та успішної трудової діяльності громадян.

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;

підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;

комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з

урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;

соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;

адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;

використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;

інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;

забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;

використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Охорону праці і здоров'я громадян віднесено до пріоритетних напрямків соціальної політики України.

Для наукового і науково-технічного вирішення проблем охорони праці, забезпечення системного й комплексного підходу до організації нормотворчої діяльності, вдосконалення нормативної бази з питань безпеки, гігієни праці та

виробничого середовища в Україні створено мережу базових (головних) організацій та установ — понад 600 з цієї важливої проблеми. Їх діяльність охоплює майже всі нині визначені напрями охорони праці, що потребують розвитку й удосконалення. Такі організації визначено в більшості галузей народного господарства згідно з рішенням міністерств, відомств, концернів, корпорацій та інших об'єднань підприємств, створених за галузевим принципом. Це — провідні науково-дослідні, проектно-конструкторські й інші організації, які спеціалізуються з питань безпеки, гігієни та виробничого середовища.

Для наукового забезпечення охорони праці створено Національний науково-дослідний інститут охорони праці, який разом з інститутами Академії наук України та іншими науково-дослідними і проектно-конструкторськими установами, навчальними закладами здійснює фундаментальні і прикладні наукові дослідження з проблем охорони праці, ідентифікації професійної небезпечності.

На Національний науково-дослідний інститут охорони праці покладено виконання функції головної організації в Україні, яка координує роботу в даному напрямку, надає методичну допомогу фахівцям, організує підвищення їх кваліфікації, а також безпосередньо опрацьовує проект міжгалузевих і окремих галузевих нормативних актів про охорону праці.

Реалізуючи програми TACIS, експерти Європейського Союзу тісно співробітничать з Національним науково-дослідним інститутом охорони праці в межах проекту «Підтримка здоров'я та безпеки праці»

4.2. Безпека в надзвичайних ситуаціях

Надзвичайна ситуація (НС) це порушення нормальних умов життя і

діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, яка призвела (може призвести) до загибелі людей або значних матеріальних втрат.

Загальні ознаки надзвичайної ситуації:

- наявність або загроза загибелі людей чи значне погіршення умов їх життєдіяльності;
- заподіяння матеріальних і економічних збитків;
- істотне погіршення стану довкілля.

Серед причин, які викликають НС, особливо потрібно виділити такі, як аварії, катастрофи, стихійні лиха.

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, або території загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель споруд, обладнання та транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

Катастрофа – велика за масштабом аварія чи інша подія, що призводить до тяжких, трагічних наслідків для людини, тваринного чи рослинного світу, змінюючи умови середовища існування. Серед катастроф виділяють події, пов'язані із різними проявами руйнівних сил природи, які об'єднані під загальною назвою “стихійні лиха”. Серед природних явищ розрізняють небезпечні природні явища та стихійні лиха. Небезпечне природне явище – стихійна подія природного характеру, яка за своєю інтенсивністю, масштабом поширення та тривалості може викликати негативні наслідки.

Стихійне лихо – катастрофічне природне явище чи процес, які можуть викликати людські жертви, значну матеріальну шкоду та інші важкі наслідки. Стихійні лиха переважно пов'язані із природними процесами і можуть бути спровоковані антропогенною діяльністю.

Відповідно до причин походження подій, що можуть зумовити виникнення НС розрізняють:

Надзвичайні ситуації техногенного характеру транспортні аварії

(катастрофи), пожежі, вибухи чи їх загроза, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах.

Надзвичайні ситуації природного характеру небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні явища, деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану природних ресурсів та біосфери

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру пов'язані з протиправними діями терористичного і антиконституційного спрямування, збройні напади, захоплення і утримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського судна, викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, замах на керівників держави та народних депутатів України, захоплення заручників, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, зникнення (крадіжка) зброї, вибухових матеріалів, радіоактивних речовин, виявлення застарілих боєприпасів;

Надзвичайні ситуації воєнного характеру пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, транспортних та інженерних комунікацій.

Згідно з Законом «Про цивільну оборону України» громадяни України мають право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, значних пожеж, стихійного лиха і вимагати від Уряду України, інших органів державної виконавчої влади, адміністрації підприємств, установ і організацій

незалежно від форм власності і господарювання гарантій щодо його реалізації.

Держава як гарант цього права створює систему цивільної оборони, яка має своєю метою захист населення від небезпечних наслідків аварій і катастроф техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Головною функцією органів державної виконавчої влади, адміністрації підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання у разі виникнення НС є захист населення та організація його життєзабезпечення.

Для організації життєзабезпечення населення в умовах НС та організації робіт з ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійних лих створюються Державні комісії з надзвичайних ситуацій — ДКНС. ДКНС діють при Кабінеті Міністрів України, в областях, містах, регіонах як на постійній основі, так і у випадку виникнення НС. До їх функцій входить забезпечення постійної готовності до дій аварійно-рятувальних служб, контроль за розробкою та реалізацією заходів з попередження можливих аварій і катастроф. Усі завдання з ліквідації НС виконуються по черзі у максимально короткі строки.

Передусім вирішуються завдання щодо термінового захисту населення, запобігання розвитку чи зменшення впливу надзвичайної ситуації і завдання з підготовки та виконання рятувальних та інших невідкладних робіт.

Організація життєзабезпечення населення в умовах НС — це комплекс заходів, спрямованих на створення і підтримання нормальних умов життя, здоров'я і працездатності людей.

Цей комплекс включає:

- управління діяльністю робітників та службовців, всього населення при загрозі та виникненні НС;
- захист населення та територій від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха;
- забезпечення населення питною водою, продовольчими товарами і предметами першої необхідності;

- захист продовольства, харчової сировини, фуражу, вододжерел від радіаційного, хімічного та біологічного зараження (забруднення);
- житлове забезпечення і працевлаштування;
- комунально-побутове обслуговування;
- медичне обслуговування;
- навчання населення способам захисту і діям в умовах НС;
- розробку і своєчасне введення режимів діяльності в умовах радіаційного, хімічного та біологічного зараження;
- санітарну обробку;
- знезараження території, споруд, транспортних засобів, обладнання, сировини, матеріалів і готової продукції;
- підготовку сил та засобів і ведення рятувальних та інших невідкладних робіт в районах лиха і осередках ураження;
- забезпечення населення інформацією про характер і рівень небезпеки, правила поведінки; морально-психологічну підготовку і заходи щодо підтримання високої психологічної стійкості людей в екстремальних умовах;
- заходи, спрямовані на попередження, запобігання або послаблення несприятливих для людей екологічних наслідків НС та інші заходи.

Усі ці заходи організовують державна виконавча влада, органи управління цивільної оборони при чіткому погодженні між собою заходів, що проводяться. Керівники підприємств, установ і організацій є безпосередніми виконавцями цих заходів. Заходи розробляються завчасно, відображаються в планах цивільної оборони і виконуються в період загрози та після виникнення НС.

З метою недопущення загибелі людей, забезпечення їх нормальної життєдіяльності у НС передусім повинно бути проведено сповіщення населення про можливу загрозу, а якщо необхідно, організовано евакуацію.

Сповіщення населення здійснюється усіма доступними способами: через

телебачення, радіомережу, радіотрансляційну провідну мережу, спеціальними сигналами (гудки, сирени).

Евакуація — це організоване виведення чи вивезення населення з небезпечних зон. Безпосередньо евакуацією займається штаб цивільної оборони, усі організаційні питання вирішують евакуаційні комісії. Евакуація розпочинається після прийняття рішення начальником цивільної оборони, надзвичайною комісією або органами влади.

Евакуація працюючого населення здійснюється за виробничим принципом, а населення, яке не пов'язане з виробництвом, — за територіальним принципом через домоуправління, ЖЕУ, ЖЕК тощо. Діти евакуюються разом з батьками, але можливе їх вивезення зі школами, дитсадками.

Для проведення евакуації використовуються всі види транспорту: залізничний, автомобільний, водний та індивідуальний. Автотранспорт використовується для вивезення на короткі відстані. В деяких випадках частина населення може виводитися пішки колонами по шляхах, які не зайняті перевезеннями.

Евакуація населення здійснюється через збірні евакуаційні пункти, які розташовують поблизу місць посадки на транспорт або на вихідних пунктах пішого руху, в школах, клубах, кінотеатрах та інших громадських закладах.

Про початок та порядок евакуації населення сповіщається по мережі сповіщення. Отримавши повідомлення про початок евакуації, необхідно взяти документи, гроші, речі та продукти і у визначений час прибути на збірний евакуаційний пункт, де населення реєструють, групують та ведуть до пункту посадки.

Для організації приймання, розташування населення, а також забезпечення його всім необхідним створюються евакуаційні комісії та приймальні евакуаційні пункти, які вирішують проблему розташування, забезпечення та обслуговування прибулого населення.

Тимчасове розселення громадян у безпечних районах передбачає

максимальний захист людей від радіоактивного забруднення, хімічного ураження при аваріях або катастрофах на радіаційно або хімічно небезпечних об'єктах, а також запобігає загибелі людей у випадках катастрофічного затоплення районів проживання. В місцях розселення звільняються приміщення для розміщення евакуйованих громадян, готуються (за необхідності) колективні засоби захисту. Якщо сховищ недостатньо, то організовується їх додаткове будівництво, пристосування існуючих підвалів, гірських виробок, для чого залучається усе працездатне населення, в тому числі евакуйовані.

Виключно велике значення має забезпечення в місцях розселення евакуйованого населення продуктами харчування, надання їм побутових послуг і медичного обслуговування.

Забезпечення населення продуктами харчування і предметами першої необхідності здійснюється службою торгівлі і харчування цивільної оборони сільського або іншого району, який прийняв евакуйованих.

ВИСНОВКИ

Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, місцем духовного розвитку, первинної соціалізації, становлення нової цілісної особистості. Основним завданням сім'ї щодо соціалізації дітей молодшого шкільного віку є виховання. У процесі сімейного виховання у дитини формуються якості особистості, морально-етичні норми, моделі та звички поведінки, без яких вона не зможе почуватися повноцінним членом суспільства.

Особистісний розвиток відбувається під впливом Я-концепції, для дослідження якого можна використовувати наступні критерії: об'єктивність, відмінність Я-реального від Я-ідеалу, самооцінка, рівень суб'єктивного контролю, незалежність, афіліація, потреба в успіху.

У молодшому шкільному віці триває формування самосвідомості та Я-

концепції, зміни, що відбуваються, зумовлені розвитком рефлексивної позиції дитини як новоутворення цього віку, це перехід до іншого виду діяльності, на цьому етапі основним є навчання та соціальне середовище. Д. Ельконін, зазначав, що новоутвореннями цього віку є довільність пізнавальних психічних процесів, здатність до внутрішнього планування дій, розвиток рефлексії та самоконтролю. Я-концепція дітей молодшого шкільного віку визначається усвідомленням і переживанням себе як суб'єкта навчальної діяльності. Тому важливими елементами розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку є соціальний компонент: характер стосунків і оцінка спочатку батьками, потім учителями.

Психолог І. Бех зазначає, що у дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищена загальна психологічна сприйнятливність до виховних впливів, що сприяє розширенню зони найближчого морального розвитку підвищується її усвідомленість та ефективність регулятивної функції. Тому відповідальні наміри набувають усе більшої питомої ваги в поведінці та діяльності школярів». Відповідно, цей період життя дитини є сприятливим для виховання. Тому для позитивного ставлення до себе та формування Я-концепції молодшого школяра важливо звернути увагу на стиль виховання.

Стиль виховання – багатоаспектна категорія, що має мінливо-умовний характер. Саме в сім'ї відбувається початкове формування Я-концепції дитини, і його слід розглядати як результат засвоєння дитиною певних відносин з батьками. Найважливішим засобом розвитку свого «Я» є батьківська турбота і любов.

З метою встановлення зв'язку між стилем батьківського виховання та його вплив на формування було проведено експериментальне дослідження, учасниками якого стали загальноосвітній навчальний заклад Ліцею імені Героя України Миколи Паньківа в с.Солонка, Львівської області, Учасника даного дослідження стали 50 дітей 2-3класів, з них: 27 дівчат і 23 хлопця у віці 7-8 років, а також їх батьки

Для конкретизації методів дослідження, виділено одну з складових Я-концепції-самооцінку, як основний критерій здорового розвитку особистості, що виступає показником прагнення особистості до соціалізації.

Ми розглянули стилі батьківського виховання та визначили самооцінку дітей молодшого шкільного віку за допомогою психодіагностичних методик, таких як: «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса і С. Коуфама, «Який Я?» Г. Н. Осипової та опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варги і В. Століна

Згідно методики Р. Бернса і С. Коуфама «Кінетичний малюнок сім'ї» зробили висновок, що дітям подобається сімейна атмосфера, яка панує у них в сім'ях, а також ставлення батьків до них. На малюнках де діти рисували батьків та членів сім'ї веселих, на обличчях посмішка, всі поруч тримаються за руки, малюнок виконаний в яскравих кольорах, чіткими лініями, всі члени сім'ї виконували спільну дію. Присутні дрібні деталі, такі як сонце, веселка.

Згідно методики «Який Я?» Г. Н. Осипової 63% дітей мають адекватну самооцінку, 19% з них мають дуже високу самооцінку та для такого віку це нормально, а от 37% – дітей мають неадекватну самооцінку, і 18% з них мають низьку самооцінку, такі діти потребують психокорекційних заходів.

Опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна показав, що найбільше придатний як стиль батьківського виховання по типу «Прийняття-відштовхування» (47%), основною характеристикою якого є емоційне ставлення до дитини, дитина сприймають такою якою вона є, вона їй подобається, вони її люблять та поважають, цінують індивідуальність дитини, поважають її інтереси і плани, проводять багато часу з дитиною.

Згідно проведених досліджень стиль батьківського виховання має вплив на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку, основними критеріями впливу є сам стиль батьківського виховання, взаємовідносини батьків, ставлення батьків до сімейних ролей, соціальна ситуація

сім'ї, особистісні характеристики батьків та дітей.

Проведений аналіз результатів експерименту доводить необхідність розробити корекційну програму покоригованню підвищенню самооцінки дітей та стилів батьківського виховання для правильного впливу на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Зважаючи на результати дослідження, впливу стилів батьківського виховання на формування Я-концепції, був розроблений психологічний тренінг. Мета такого тренінгу - допомогти батькам розкрити умови успішного сімейного виховання, осмислення механізмів спілкування та формування вміння навичок активної взаємодії з дітьми у сім'ї для підвищення самооцінки та впливу на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

Щоб визначити результату ефертивності психологічного тренінгу, було проведено контрольний зріз за методиками «Який Я?» Г.Осипової та опитувальником батьківського відношення (ОБВ) А.Варга, В.Століна. За результатами обробки даних за методикою «Який Я?» Г.Осипової, можемо зробити висновок, що самооцінка по всіх показниках, змінилася в сторону збільшення, та враховуючи, що минуло мало часу між дослідженнями та контрольним зрізом зміни у самооцінці дитини незначні.

За результатами опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна, майже за всіма показниками спостерігається зміна результатів, де можемо говорити про зміну стилів батьківського виховання в сторону покращення, а саме: батьки почали більше звертати увагу на творчі здібності дитини та інтелектуальні, зацікавилися планами дитини, більше довіряти своїй дитині, почали з повагою ставитися до її самостійності, зменшили контроль за поведінкою дитини, надали дітям можливість проявляти ініціативу.

На основі отриманих даних можна твердити, що психологічний тренінг «Стили батьківського виховання та їх вплив на формування Я-

концепції»єефективна,оскількипісляекспериментувідбулисяпозитивнізміни.

Булисформульованірекомендації дітям молодшого шкільного віку щодо підвищення самооцінки та покращення взаємовідносин з батьками.

Вивчивши та узагальнивши наукову та методологічну літературу по темі дослідження, встановлено, що зміна стилів батьківського виховання позитивно впливають на формування Я-концепції дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Тенденції розвитку і класифікація батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї. // Збірник наукових праць Української Академії державного Управління при Президентові України / За заг. ред. В. М. Князєва, М. І. Пірен. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. Вип. 1 "А". – 192 с.
2. Андреева Т. В. Семейная психология: учеб. пособ. / Т. В. Андреева. — СПб.: Речь, 2004. — 244 с.
3. Апетян, М. К. Психологічні та вікові особливості молодшого школяра / М. К. Апетян. – Текст: безпосередній // Молодий учений. – 2014. – № 14 (73). – С. 243-244. – URL: <https://moluch.ru/archive/73/12457/> (дата

- звернення:10.12.2022). Джерело: <https://agrolait.com.ua/archives/35293>
4. Берг-Кросс Л. Терапия супружеских пар / Л. Берг-Кросс / пер. сангл. И.Рассказовой, А.Багрянцевой. –М.:Изд-воин-тапсихотерапии,2004.– 528с.
  5. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. –К: МАУП, 2001. –96с.
  6. Варга А.Я. Роль родительского отношения в стабилизации детской невротической реакции / А. Я. Варга // Вести. МГУ. – Сер. 14. Психология. –1985. – №4. – С.32-38.
  7. Ващенко Г.Г. Виховання волі та характеру. К.: Вицашкола, 2019. 385с.
  8. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посібник. 3-тє вид., доопр., доп. К. : Знання, 2008. 566 с. Бібліогр.: с.560-566.
  9. Вовчик-Блакитна О.О. Співтворчість педагогів та батьків як умови розвитку особистісного потенціалу дитини. *Актуальні проблеми психології: Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві*; [збірник наукових статей], К. : 2006. Том 4. С.2741.
  10. Воронкина М.А. Специфіка дезадаптації в молодшому шкільному віці. *Вісник інституту імені А.П. Чехова*. 2016. №1. С.176-180.
  11. Галеева Є.В., Бартош М.М. Педагогічні умови розвитку діалогічного мовлення дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний журнал*. 2016. Т.5. №2(15). С.131.
  12. Гозман Л.Я. Процессы межличностного восприятия в семье / Под ред. Г.М. Андреевой, А.И. Донцова // Межличностное восприятие в группе. –М.: Изд-во МГУ, 1981.
  13. Грюнвальд Б.Б., Макабі Г.В. Консультування сім'ї / Пер. з англ. - М.: Форум, 2004. -258с.
  14. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний

- посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2004.
15. Долинська З.В., Скрипченко, Л.В. Огороднійчук О.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / – К.: Просвіта, 2001. – 416с.
  16. Дружинін В.М. Експериментальна психологія. – СПб.: Питер, 2001. – 320с.
  17. Джиоева А.Р., Джиоева Г.Х. Прореалізацію проблемного навчання в початковій школі. *Світ науки, культури, освіти*. 2017. Т.64. №3. С.183.
  18. Ейдемільер Є. Г. Дитина в ситуації розлучення батьків: погляд психотерапевта і просто людини / Психологічна газета. – 2001. – № 3. – с.21.
  19. Захарова А.И. Психологические особенности диагностики и оптимизации взаимоотношений в конфликтной семье // *Вопр. психологии*. – 1981. – № 3. – С.58-68.
  20. Зайцева О.Ю. Умови розвитку образу Я дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний журнал*. 2017. Т.6. №3(20). С. 182.
  21. Зінов'єва М.В. Взаємозв'язок дитячо-батьківських відносин і ненормативної поведінки дітей дошкільного віку // *Психологічна наука і освіта*. – 2000. – № 3. – с.35.
  22. Каган В.Є. Психогенні форми шкільної дезадаптації. *Питання психології*. 2014. №4. С.89-95.
  23. Казаннікова О.В. Особливості проявів тривожності в молодших школярів / О.В. Казаннікова // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. – 2014. – Вип.1(1). – С.176-180.
  24. Кацера А.О. Особливості образу Я у бездоглядних підлітків : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А.О. Кацера. – К., 2005. – 19 с.
  25. Кісарчук З.Г. Психологічна допомога сім'ї: Посіб. / К.: Вид-во Ін-тусаціології НАН України, 1988.
  26. Ковалев С.В. Психология семейных отношений / С.В. Ковалев. –

- М.:Педагогика,1987.– 160с.
27. Ковалев С.В. Подготовка старшекласників к семейной жизни.- М.:Просвещение,1991. -143с.
  28. Короленка А. В., Гордієвська А. Н. Людський потенціал дитячого населення:розуміння і оцінка.*Соціальний простір*.2018.№5 (17).URL:<http://socialarea-journal.ru/article/28003>
  29. Кошкарлова Т.А.Психологічний аналіз проблем дитячо-батьківських відносин//Школа здоров'я.-2004.-№2.-с.5-14.
  30. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія/ Т.В.Кравченко.—К.:Фенікс,2009. —416 с.
  31. Кроник А.А.,Кроник Е.А.Психология человеческих отношений.— Дубна:Когито-Центр, 1998.
  32. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений/Т. А.Куликова.—М.: «Академия»,1999. –232 с.
  33. Лозовая В.И.Целостный подход к формированию познават. актив. школьников. Автореф. дисс. канд. пед. наук. -Тбилиси,1990,ст.242.
  34. Максименко С.Д.Проблеми розвиваючого навчання/С.Д.Максименко.— Київ,1997.
  35. Марковська І.М.Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми// Журнал практичного психолога.-1998.-№3.- с.51-52
  36. Монахова А.Ю.Психологія сім'ї:активні методи взаємодії.- Ярославль,2002.— 512с.
  37. Овчарова Р.В.Психологічний супровід батьківства.-М.:Изд-во інституту психотерапії,2003.-240с.
  38. Орлова А.В.Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистості дітей шкільного віку. Міжнародний науково-дослідний журнал.2017.№8-2.С.111-114.
  39. Парцхаладзе Л.Н.Вивчення впливу стилю сімейного

виховання на самоцінці молодшого школяра. *Науково-методичний електронний журнал «Концепт»*. 2015. №2. С. 283.

40. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как терапевт. – М.: Семья, 1993.
41. Петровський В. А., Польова М. В. Відчуження як феномен дитячо-батьківських відносин // *Питання психології*. – 2001. – №1. – с. 19-26.
42. Прохоров О. О., Велієва С. В. Психічні стани дітей дошкільного віку // *Питання психології*. – 2003. – №5. – с. 56-66.
43. Прийменко В. Вплив сім'ї на успішне навчання дитини. *Початкова школа*. 2006. №3. С. 52–55.
44. Пухова Г. І. Розвиток уявлень про сімейність сунки дітей // *Питання психології*. – 1996. – №2. – с. 14-18.
45. Разумова А. В. Стилі сімейного виховання та прийняття батьками своїх дітей // *Вісник Московського університету*. – 2000. – №1. – с. 101.
46. Савіна М. М. Шкільна дезадаптація: природа, структура, причини. *Державний університет телекомунікацій та інформатики*. 2010. № 3. С. 118-121.
47. Савіної Е. А. Смирнової Є. О. Батьки діти: психологія взаємин. М.: «Когіто-Центр», 2003. – 230 с.
48. Сатир В. Ви і ваша сім'я. Керівництво з особистісного зростання. – М., 2000.
49. Сатир В. Вы и ваша семья. Руководство по личностному росту: Пер. с англ. – М.: Эксмо-Пресс, 2000.
50. Сатир Вирджиния. Психотерапия семьи. – «Ювента», СПб., 1999, 284 с.
51. Сіляевой Є. Г. Психологія сімейних відносин з основами сімейного консультування / *Подред.* – М.:, 2002. – 322 с.
52. Селіверстова Н. Я. Психодіагностика дитини: за і проти // *Питання психології*. – 2000. – №3. – с. 14-18.
53. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка

- сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч.Закладів/В.А.Семиченко,В.С.Заслуженюк. – К .:Веселка,1998. – 214с.
54. Сергеев К.К. Психология рационального воспитания.- Херсон,1989-88с.
  55. СергієнкоЕ.А.Модель психічного і теорія Ж.Піаже.*Психологічні дослідження: електрон. науч. журн.* 2009. №1(3). URL: <http://psystudy.ru/num/2009n1-3/48-sergienko3.html>
  56. СлобідськаТ.П.Темпераментураньомувіці: батьківські оцінки поведінки дітей //Питання психології.-1994.-№6.-с.5-12.
  57. СмирноваЕ.О.,СоколоваМ.В.Динаміка батьківського ставлення в онтогенезі дитини / /Психолог в дитячому садку.-2003.-№ 4.-с.102-108с.
  58. СтолинВ.В.,ШмелёвА.Г.Семейныетрудности:какиеипочему?Заданиедля самоанализа//Семьяишкола.–1985.-№3.–С.18-21.
  59. СтолінВ.В.,СоколоваЕ.Т.,ВаргаА.Я.Психологія розвитку дитини і взаємин батьків і дітей як теоретична основа консультаційної практики//Сім'яв психологічній консультації: Досвіді проблеми психологічного консультування / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. -1989.-№3.-с.16-37.
  60. СухомлинскийВ.А.Избранные произведения: в5-тит./Ред.кол.:ДзевєринаА.Г.(пред.)и др.– К.:Рад.школа,1979. – Т.2.– С.566.
  61. Тичина К.О.Особливості міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення.*Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Аксіома.* 2018. № 41. С.360–370.
  62. ФедоришинГ.М.Психологія становлення особистості у батьківській сім'ї. Івано-Франківськ, 2006. 174с.
  63. Флейк - Хобсон К., Робінсон Б.Є., Скін П. Розвиток дитини та її відносини з оточуючими.-М.:, 1998.
  64. ФрідманЛ.М.Психологія дітей і підлітків: довідник для вчителів і

- вихователів.-М.:Изд-во ІнститутуПсихотерапії,2003.-480с.
65. Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи : монографія /В.А.Чернобровкіна;Держ.закл."Луган.нац.ун-тім.Т.Шевченка".- Луганськ: ДЗ "ЛНУім.ТарасаШевченка", 2012. –487с.
66. ЭйдемиллерЭ.Г.,ЮстицкисВ.Семейнаяпсихотерапия.Л.,1990.
67. Якубової
Ю.М..Батьківнеобирають...:ПроблемивідповідальногобатьківствавсучаснійУкраїні/ За ред.таін.—К.: АЛД,1997.— 185 с.
68. AdlerY.G.A«Mischlingattemptstofightforhisrights.InA.Bammer(Ed.),Displacement:Culturalidentitiesinquestion(pp.205-215).Bloomington,IN:IndianaUniversityPress.— 1994.
69. Gurin G., Veroff J., Feld S. AmericansíViewofTheirMentalHealth.N.Y.,1960